

Анатолій А. ФУРМАН

МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ СМИСЛОЖИТТЕВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Anatolii A. Furman

PSYCHOLOGICAL COGNITION METHODOLOGY OF THE MEANING-LIFE-SPHERE OF PERSONALITY

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.005>

УДК: 124.2 : 130.122 : 159.995 : 167/168

ВСТУП

Актуальність проблемного поля дослідження. Проблемі осмислення людиною засновків власного життя присвячено чимало досліджень у різних сферах наукових пошукувань, їй належить чи не найвагомїше місце у вивченні людського ества: у психологічних теоріях особистості вона постає важливим свідомісним конструктом, у філософії відіграє роль світоглядної універсалії, а феноменологія пояснює її як зріз актуального буття особи, котрий націлений на повномірне екзистенційне самоздійснення суб'єкта життєдіяльності [14; 17; 35]. Систематизація персональних домагань у віднаходженні людиною власного високого призначення визначає засади перетворення культурного спадку людства в духовні надбання самої особистості, що опосередковуються системою прийнятих нею смисложиттєвих орієнтирів.

Доцільність і значення наукових пошуків, спрямованих на вивчення смисложиттєвої сфери особистості, зумовлена: по-перше, постійною реорганізацією способів людської діяльності з огляду на прагматизацію взаємодій зі світом, центрацією на побутово-споживацькому відношенні до дійсності; по-друге, проблемним контекстом повсякдення, в якому поєднані індивідуальний, суспільний і духовний виміри людського життя; по-третє, відкритістю її особистісного світу новим ідеалам

і настановленням, знанням і віруванням, концептам і переконанням, що ускладнює процес збалансування персональних цінностей та актуальних способів поведінки і вчинення; по-четверте, усвідомленням обмеженості раціоналізованої наукової думки об'єктивно пояснити психологічні механізми формування і функціонування наявних у свідомості особи сенсів і смислів. Прикладне значення пізнання смисложиттєвої сфери полягає у віднаходженні емпіричного підтвердження кореляційних взаємозв'язків між базовими параметрами численних психосоціальних взаємодій особистості і властивостями-рисами її індивідуального самоздійснення як ціннісного чинника суспільства.

Смисложиттєва сфера особистості в аналітико-рефлексивному контексті постає центральним свідомісним утворенням, що засвідчує повноцінне осягнення людиною себе і дійсності та становить екзистенційне осереддя її персоніфікованого буття (Дж. Багтіні, М. Бубер, В.П. Зінченко, Дж. Келлі, Дж. Коттінгем, В.П. Москалець, С.Б. Кримський, В.Г. Панок, А.А. Пелипенко, В.В. Рибалка, М.С. Розов, Л.М. Сафонік, Т.М. Титаренко). Тому природно, що осмислення у теоретичній психології засад людської буттєвості спричиняє обґрунтування науковцями методологічних настановлень, принципів і підходів психологічного пізнання особистісного світу в його центральній ланці – смисложиттєвому розвитку і пошуку люди-

ною сенсу впродовж життя (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець, В.О. Татенко, В. Франкл, Е. Фромм, А.В. Фурман та ін.). Особистісне самоздійснення, центроване довкола духовного розвитку людини, є наскрізною тематикою філософських роздумів М.М. Бахтіна, М.О. Бердяєва, М.Й. Боришевського, В.І. Вернадського, Д.О. Леонтєва, О.Ф. Лосєва, М.М. Рубінштейна, В.С. Соловійова, В.Е. Чудновського, котрі вбачали в усіх її потягах прагнення до побудови ідеалу (в собі та світі) як засадничої мети і сенсу життя.

У психології ХХ століття накопичений значний обсяг знань про особливості становлення особистості як суб'єкта культурно-історичного і психосоціального розвитку (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, А. Бандура, Л.С. Виготський, К. Горні, М.С. Гусельцева, І.В. Данилюк, Е. Еріксон, І.С. Кон, П. Рікер, В.О. Татенко й ін.); особистість тлумачиться з позицій діяльності-вчинення і самісного життєздійснення (Л.І. Божович, А. Бандура, О.М. Леонтєв, П.А. М'ясоїд, Г. Олпорт, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титаренко, Г. Томсон, К.Г. Юнг та ін.); наявні концептуальні ідеї вітакультурного становлення особистості як екзистенційного осереддя буття (Дж. Метьюс, В.Г. Панок, К.К. Платонов, О.Б. Старовойтенко, М.В. Савчин, А.В. Фурман, О.Я. Чебикін, С.К. Шандрук та ін.); окреслені засади діалектичного взаємозв'язку смислового і ціннісного зорієнтувань людини у русі-поступі до обріїв особистісного самоздійснення (І.Д. Бех, З.С. Карпенко, Е. Фромм, А.Г. Маслоу, А.А. Фурман, Н.В. Чепелева й ін.).

Та попри значний обсяг теоретичних і прикладних напрацювань з питань *онтогенезу смисложиттєвої сфери людини*, психологічна наука потребує нових комплексних психологічних досліджень внутрішнього змісту і феноменальних проявів даного інтегрального особистісного утворення. Наявний масив наукових пошуків більшою мірою центрується довкола дисциплінарного вивчення складників цієї сфери, що збіднює широкий спектр використання даного психологічного утворення як визначального чинника самоздійснення особистості. Невирішення зазначеного кола питань ускладнює осягнення сутності й змістовлення смисложиттєвої сфери особистості як психологічного феномену і водночас як теоретичного конструкту і як світоглядної універсалії.

Будь-яке наукове відкриття, як відомо, має не лише теоретичне упредметнення, а й само-

бутнє методологічне узмістовлення, тому що спричиняє критичний перегляд наявного поняттєвого апарату, концептів і підходів, норм і засобів інтерпретації досліджуваного фрагмента реальності. Тому й особистість виправдано досліджувати на двох рівнях: науковому, тобто як загальнотеоретичний конструкт, та метатеоретичному, за якого сам дослідник долучається на методологічних засадах миследіяльності та мислевчинення до рефлексивного конструювання такої мисленево впорядкованої конфігурації метафізичного узаasadнення, як особистість (див. [17], а також [35]). Тож метарівень пізнання особистості полягає в трансцендентному осягненні її категорійного ядра, а сама вона постає не просто як згрупування певних індивідуально-психологічних характеристик (станів, рис якостей, тенденцій, спроможностей тощо) чи як системна психосоціальна якість людини, і не тільки як один з найпотужніших теоретичних конструктів сучасної психології чи не лишень як край важливий, поряд з індивідом, суб'єктом, індивідуальністю та універсумом, образ суб'єктивної реальності або модус суб'єктивності, а найважливіше – як повноквітальний спосіб буттєвої присутності у світі, форма онтофеноменальної (подієвої) даності-екзистенції, що й поіменовуються та описуються відповідним категорійним поняттям “особистість” (див. детально [19-20; 24-28]).

Стан дослідженості наукової проблеми. Вирішення низки складних питань соціоетичного, вітакультурного, індивідуально-психологічного причинних фільтрів постання особистості, її спрямованості у певне діяльнісне й, тим більше, вчинкове русло, обрання нею стратегічних шляхів життєреалізації зумовило низку гуманітарних та людинознавчих досліджень (Г.О. Балл, С.І. Болтівець, П.А. М'ясоїд, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, М.М. Рубінштейн, Л.М. Сафонік, Т.М. Титаренко, А.В. Фурман, С.К. Шандрук). Розв'язання проблемного кола закономірностей і динаміки розвитку та функціонування когнітивної, мотиваційної, аксіопсихологічної, смисложиттєвої сфер людини розглядалося науковцями у єдності людини і світу, свідомості і діяльності (М.Й. Боришевський, Ж.П. Вірна, В.О. Моляко, З.С. Карпенко, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв, Е.Л. Носенко, І.Д. Пасічник, Л.М. Проколієнко, С.Л. Рубінштейн, О.М. Ткаченко та ін.) Окреслене плетиво проблемних питань психологічної науки трансформувалося в упредметнену систему супідрядності зовнішніх впливів, соціального довкілля

і внутрішніх умов та особливостей розвитку особистості (М.С. Гусельцева, А.Н. Гірняк, В.П. Казміренко, В.А. Роменець, М.М. Слюсаревський, О.Б. Старвойтенко, Д.М. Узнадзе, В.О. Татенко, О.Є. Фурман).

Фундаментальними науковими засновками чинного міждисциплінарного пошуку є положення про розвиток та формування особистості (О.Г. Асмолов, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, Г.С. Костюк, В.М. Мясіщев, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та ін.); концепції особистості як суб'єкта власної життєтворчості (К.О. Абульханова-Славська, Р. Баумейстер, Ш. Бюлер, М.Р. Гінзбург, В.В. Рибалка, М.В. Савчин, Т.М. Титаренко, А.В. Фурман); ідеї системного і комплексного підходу до вивчення психічних явищ (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, В.Ф. Моргун, Б.Ф. Ломов, В.П. Москалець, О.П. Саннікова та ін.); засади акмеологічного підходу до проблем самовизначення та самореалізації особистості (Г.О. Балл, Є.О. Клімов, А.Г. Маслов, Р. Мей, Л.Е. Орбан-Лембрик, К. Роджерс, В.А. Роменець, Р. Трач, Е. Шостром та ін.); загально-та соціально-психологічні ідеї структури і розвитку ціннісної і смисложиттєвої сфер особистості (І.В. Бичко, О.О. Бодальов, В. Гербер, Т. Іглтон, З.С. Карпенко, С.Б. Кримський, Д.О. Леонтьєв, Г.К. Радчук, А.А. Фурман, В.Е. Чудновський); екзистенційно-гуманістичні стадії розширення смисложиттєвої проблематики особистості (Ф.Ю. Василюк, Р. Мей, В.П. Москалець, П. Тілліх, В. Франкл, Е. Фромм, І. Ялом та ін.); теоретико-психологічні основи пізнання як розумінневого і мислєдіяльнісного оперування образами відображення та конструювання світу (В.І. Вернадський, М. Гайдеггер, Е. Гусерль, Ж. Дельоз, Р. Декарт, М.В. Попович, В.М. Розін, Ж.П. Сартр, Л.М. Семашко, М. Фуко, О.Є. Фурман, Н.В. Чепелева, Г.П. Щедровицький, М.Г. Ярошевський, К. Ясперс та ін.).

Однак вирішення актуалізованої в ідеальній площині свідомості зазначеної сув'язі питань набуває фундаментальної значущості у проєкції на сьогоденну економічно-побутову, морально-етичну й інтелектуально-духовну нестримну плінність людських буднів, динамічним мереживом швидкозмінних смислів, когніцій, образів, дій, поривань духу. Саме постання особистості як психодуховної цілісності невід'ємно пов'язане з її персоніфікованим внутрішнім світом, який є результатом самісної проєкції індивідуального Я в насутий ситуаційний простір можливих ліній

учинення і самоздійснення. Особистісний світ – онтофеноменальний локус, що, з одного боку, відфільтровує засобами самоусвідомлення (рефлексії) пройдений життєвий шлях людини з позицій повноти її присутності в наявних буттєвих реаліях, реалізації нею власних домагань, самооцінювання вчинків, з іншого – визначає внутрішні інтенційовані обрії подальшої самореалізації [38]. Попри досить значний обсяг теоретичних та прикладних напрацювань із масиву питань постання людини, її внутрішніх складових, форм взаємодії із навколишньою дійсністю, в гуманітаристиці чітко не розкрито сам процес осягнення нею наявного досвіду та психічні механізми формування на цій основі особистісного візерунку смисложиттєвих орієнтацій. Крім того, методологічного обґрунтування потребують засоби та інструменти мислєдіяльнісного пізнання-конструювання смисложиттєвої сфери людини та її суб'єктивних джерел, детермінант і чинників подальшого задіяння до лона індивідуально різних форм самовдосконалення (самореалізації, самоздійснення, самотворення).

Мета дослідження: започаткування нового методологічного підходу в психологічному пізнанні смисложиттєвої сфери особистості та емпіричне доведення доцільності його використання для теорії і практики сучасної наукової психології.

Відповідно до мети у роботі поставлені такі **завдання:**

1. Здійснити раціонально-психологічну рефлексію концепту особистості, що онтофеноменально організується як формовияв людини в екзистенційному акті життя і характеризує постання її індивідуального способу буття.

2. З позицій циклічно-вчинкового підходу окреслити атрибутивні риси-якості та смисложиттєві пріоритети особистості, розмежувати онтичні форми вияву персоніфікованого буття і внутрішні детермінанти її індивідуального досвіду.

3. Обґрунтувати сутність і специфіку функціонування смисложиттєвої сфери як одиниці свідомості та теоретичного конструкту і на цьому підґрунті встановити визначальні шляхи саморозвитку людини.

4. Розкрити концептуальні й методологічні засади та особливості філософсько-психологічного аналізу сенсу життя і смислу буття як суто людських феноменів.

5. Визначити основні принципи постання особистості смисложиттєвого зорієнтування,

котра керується у виборі шляхів самоздійснення упорядкованою системою загальнолюдських смислів і персоніфікованих сенсів.

6. Емпірично дослідити смисложиттєву сферу особистості з позицій її сутнісного вияву в показниках установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового компонентів осмисленості життя як усталеної властивості свідомості людини.

7. Обґрунтувати доцільність застосування циклічно-вчинкового підходу та відповідних форм методологування у пізнанні смисложиттєвої сфери особистості фахівцями гуманітарного профілю.

Об'єкт дослідження становить смисложиттєва сфера особистості, принципи і підходи її психологічного пізнання.

Предметом дослідження є психологічний зміст рівнів, сфер, механізмів, критеріїв і показників смисложиттєвого розвитку особистості.

Основними гіпотезами дослідження є такі:

1) особистість становить певний системний набір психічних рис-якостей суб'єкта життєдіяльності, що визначає спрямування його психодуховної активності, форми і способи взаємодії з довкіллям, а її постання є перманентним процесом реалізації людських інтенцій, думок, переживань, усіх уявлень про світ і своє місце в ньому, котре організується у форматі смисложиттєвого зорієнтування і формовиявляється у *вчинку* як осередді свого свідомого самовдосконалення;

2) стрижневою властивістю й індикатором смисложиттєвого зорієнтування особистості постає *осмисленість життя* як сутнісна характеристика свідомості й усталена особистісна риса-якість, котра координує і синтезує різноманітні психічні акти, слугує план-картою в обранні людиною соціокультурних (духовних) засновків мислєдіяльності, що вказує на циклічно-вчинкову першооснову (квінтесенцію, природу) особистості.

На засадах **головної концептуальної ідеї** обстоюється *циклічно-вчинковий пояснювальний підхід*, що утримує цілісну парадигмально-дослідницьку карту вивчення особистості з позицій її смисложиттєвого зорієнтування як системної психосоціальної якості людини, і водночас обґрунтовується методологічний інструментарій емпіричного дослідження особистісного світу через установчий, емоційно-мотиваційний, когнітивний і поведінковий компоненти осмисленості життя. Дане свідомісне утворення-здатність, з одного боку, відображає пройдений життєвий шлях людини

в актах осягнення дійсності, реалізації власних домагань, оцінки своїх учинків, а з іншого – визначає інтенційний простір подальшої самореалізації особистості.

Відрефлексовані та прийняті до мислєдіяльного узаasadнення в авторському способі філософсько-психологічного теоретизування концепти і тематизми склали **методологічну основу чинного дослідження**, до базових фундаменталій якого належать: ідея ноосферної опосередкованості становлення особистості у повноті покликань до самоздійснення В.І. Вернадського та здобутки прибічників даного підходу (А. Келлер, С.Б. Кримський, Е. Леруа, Т. Парсонс, В. Самнер, П.О. Флоренський, О.Л. Чижевський, П. Шарден та ін.); психо-софійна теорія вчинку і канонічна психологія В.А. Роменця та напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців, здійснених учнями і наступниками у рамках названої наукової школи (М.С. Гусельцева, І.В. Данилюк, Т.С. Кириленко, І.П. Маноха, П.А. М'ясоїд, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.); циклічно-вчинковий підхід у розвитку наукових пошукувань і вітакультурна методологія А.В. Фурмана з її базовими принципами, концептами, закономірностями та здобутки послідовників зазначеного напрямку наукового пізнання (Я.М. Бугерко, А.Н. Гірняк, Г.С. Гірняк, Ю.Я. Мединська, О.С. Морщакова, І.С. Ревасевич, А.А. Фурман, О.Є. Фурман, О.М. Хайрулін, С.К. Шандрук, О.Я. Шаюк та ін.); аксіо-психологія особистості як ідеалізований набір соціокультурних і смисложиттєвих властивостей людини зі стійкою психодуховною організацією та як самостійна психологічна дисципліна, що обґрунтована З.С. Карпенко й активно розвивається авторкою та її наступниками (Г.К. Радчук, В.П. Голован, В.М. Мицько, А.А. Сімак та ін.).

Методи дослідження виокремлені за науковими критеріями комплексності та всебічності на три групи:

теоретичного пошукування: аналізу монографічної літератури, систематизації наукових джерел, порівняння та узагальнення даних; поєднання історичного й логічного методів у дослідженні проблеми і способів їх розв'язання; філософського і наукового методологування; рефлексивної категоризації; системного, інтегративного і сферного підходів до вивчення особистості; соціогуманітарного і психо-софійного теоретизування;

емпіричного пізнання: діагностики осмисленості життя як сутнісної властивості свідомості

мості особистості, котра характеризує її смисложиттєву сферу через суб'єктну спрямованість, цілепокладання та рівневе усвідомлення особою власного буттєвого призначення з урахуванням установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового її складників – авторський опитувальник “Осмиленість життя” (модифікований варіант “Опитувальник смисложиттєвої кризи” К.В. Карпінського), “Шкала психологічного благополуччя” (К. Ріфф), “Тест-опитувальник самотавлення” (В.В. Столін, С.Р. Пантілеєв), “Тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС 1)” (О.П. Саннікова, О.І. Санніков, Н.М. Подоляк), “16-PF особистісний опитувальник” (Р. Кеттел), “Самоактуалізаційний тест (САМОАЛ)” (адаптація Н.Ф. Каліної, А.В. Лазукіна); а також застосування ідеографічних (проективних) методів як таких, що вирізняють контури смисложиттєвого зорієнтування особистості; *статистичної обробки даних*: порівняльний, кореляційний і факторний інваріанти аналізу, метод якісного аналізу обробки емпіричних даних (контент-аналіз, психосемантичний метод, метод “асів”, метод “профілів”).

Виклад основного матеріалу дослідження

ОСОБИСТІТЬ У СМИСЛОБУТТЄВОМУ ВІМІРІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ТЕОРЕТИЗУВАННЯ

До першочергових завдань висвітлення у раціогуманістичному ракурсі виконуваного нами теоретизування належать з'ясування проблемного поля постановки особи як суб'єкта життєдіяльності з рефлексивних позицій філософських, антропологічних і психологічних засновків наукових пошукувань та висвітлення етапів становлення особистісного світу і ціннісних горизонтів самоздійснення людини.

Особистісний розвиток – це винятково динамічний, суперечливий і рекурсивний процес реалізації людиною природних ресурсів, що спричиняє свідоме вдосконалення свого Я в усіх проявах її суб'єктивності, а також сутнісно становить самотутнє світосприйняття та унікальний спосіб проживання, заснований на розумінні своїх життєвих пріоритетів. Закономірності розвитку суб'єкта повсякдення та особливості його формування як індивідуальності визначає психодинаміка *особистісного вчинення*. Неповторно складна, системно організована, ситуаційно змінна, суб'єктна

екзистенція людини забезпечує свідоме і водночас продуктивне перетворення зовнішнього світу в притаманних їй взаємозв'язках і взаємовпливах, слугує акумуляції, інтеграції й генералізації її життєвого досвіду.

Розвиток людини як особистості завжди опосередкований результативністю її попередніх і прогностичністю подальших учинків, тобто набутих досвідом цілеспрямованої діяльності та опрацьованою системою смисложиттєвих орієнтацій. Саме вони визначають форми та способи взаємодії суб'єкта життєдіяльності з довкіллям і долучення його до конкретних культурних, побутових та інших відносин, а ця складноструктурована система осмилення дійсності формується і виявляється у процесі усвідомленої продуктивної співпраці та спілкування, діяльності і вчинків особи, окреслюючи повноту та інтенсивність її взаємозв'язків із соціальним оточенням і природним середовищем як самодостатньої індивідуальності. Осягнення світоустрою охоплює сприйняте, пізнане, означене, тобто те, що феноменально породжує унікальний особистісний світ конкретної людини, котрий, своєю чергою, виявляється в кожному конкретному вчинку як осередді її усвідомленого самовдосконалення і переображення.

У найбільш широкому розумінні світ – це безмежна кількість мікросвітів і водночас цілісна складна система, що розвивається у взаємодоповнювальній єдності природи і людини, котра його пізнає, тлумачить, видозмінює, конструює. Світ у суто філософському тлумаченні визначає межі абсолютності явищ універсуму, що мислиться як проекція усіх можливих світів на нескінченну реальність. Як логічна *категорія світ* – це місце в мисленні, куди поміщається творена онтологічна картина, та важливий інтелектуальний засіб – окрема світоглядна універсалія. Як теоретичний конструкт особистісний світ замкнутий від інших світів. Проте насправді, взаємодіючи із плінним довкіллям, у його внутрішньому плані інтегруються всі враження людини від прожитого відтинку життя, узагальнюються досвід переживань, рефлексується поведінка та власні вчинки. В ньому концентруються оцінкові судження, передбачувані результати і реальні досягнення особистості як суб'єкта діяльності в кожен момент повсякдення.

Особистість виявляється у ситуаційній актуальності людських спрямувань, думок, переживань, уявлень про предметно-сміслове

багатоманіття навколишньої реальності, що організується актами самопізнання, самовизначення і самоствердження у функціональній цілісності її психічних, соціокультурних і власне духовних узмістовлень. Особистість, мислєдіяльно виокремлюючи себе із зовнішнього світу як метасистемне співвіднесення людей, речей, явищ, концептів, під тиском реальних умов суспільної життєдіяльності конструє свій самобутній внутрішній й, власне, *особистісний світ*, що організується канонічними способами її буттєвості – усвідомленістю, вмотивованістю, діяльністю, самопізнанням, учиненням, рефлексією. Змістовне наповнення особистісного світу у сфері свідомості людини зводиться до творення смислової сфери, у якій суб'єктні сенси, вартісні уподобання і пріоритетні життєві домагання, сполучаючись із суб'єктивними смислами й об'єктивними значеннями загалу, утверджують їх універсальну значущість. Отож особистісний світ людини – результат психодуховної проєкції її власного Я у соціальне повсякдення, наслідком якого є життєтворення у взаємодоповненні чотирьох складників:

1 – *світовідчуття* (безпосередні переживання, оцінка реальності, емоційне забарвлення довкілля);

2 – *світосприйняття* (накопичення досвіду, спосіб пізнання дійсності, конкретні уявлення про світ, метод формування уявлень);

3 – *світогляду* (сформовані переконання, судження, особисте тлумачення реалій буття, власні принципи, чіткі прагнення і домагання);

4 – *картини світу* (цілісний образ світу, системна якість розуміння, рефлексивного бачення законів життя). Тому цей світ постає інтегральним чинником, формою і способом психокультурного розвитку людини як суб'єкта та індивідуальності.

Світовідчуття слугують безпосередній перцепції навколишнього середовища, за якої світ і ставлення людини до нього відтворюються у чуттєво-емоційному формовиві. Світосприйняття являє собою організовану й упорядковану предметну реальність, яка, систематизуючи особистісне знання, утворює узагальнений образ довкілля; сутнісно воно становить опосередкований досвідом спосіб тлумачення реальності, є формою пізнання оточення через чіткі уявлення особи про дійсність і власне місце в ній. Світогляд – цілісність знань, переконань, практичних настанов, які у взаємодоповненні впорядковують багатство

свідомісних ставлень людини до світу в цілому. Він утворює осереддя або центральну ланку особистості, тому що формує підґрунтя для намірів і планів, окреслює вагомі життєві домагання, продукує норми поведінки, життєву позицію, систему цінностей і спрямувань, персоніфікованих сенсів, загальнолюдських смислів. Світогляд є насамперед способом тлумачення, інтерпретації феноменального контексту буття і водночас формою його духовного опанування та розуміння, а тому в ньому реально фіксуються знання та уявлення особи про світ й також про плідність її суспільного життя. На основі світогляду формується картина світу – складноструктурована цілісність, особлива форма систематизації знань і персонального досвіду, якісне узагальнення і категорійний синтез різнопланових уявлень особистості про об'єктивну реальність і суб'єктивну дійсність буття.

Отже, зазначені складові осягнення дійсності й породжують особистісний світ людини як цілісну систему уявлень про загальні властивості, детермінанти і специфіку існування суспільної реальності в поєднанні із індивідуальним суб'єктивним їх баченням. У сутнісному вимірі екзистенціювання названий світ є холистичним сприйняттям особистістю законів, принципів і форм буденної буттєвості, узагальнювальним осмисленням свого основного призначення в соціумі, віднаходженням нею віхових смисложиттєвих орієнтирів кожного моменту повсякдення. У будь-якому разі це така впорядкованість знань, ідеалів, вартостей, надій, вірувань, поглядів на сенс і наскрізну мету життя, які у взаємодоповненні визначають горизонти самовдосконалення людини та органічно задіюють її у систему суспільно значущих діяльностей і вчинків.

СМИСЛОСФЕРА БУТТЯ ТА СЕНСОСФЕРА ЖИТТЯ ЯК ТЕОРЕТИЧНІ КОНСТРУКТИ

Здійснення структурно-функціональної деталізації та категорійного аналізу смисложиттєвої сфери особистості, що слугує підґрунтям її психодуховного розвитку, і проведення первинного емпіричного дослідження шляхом задіяння проєктивного інструментарію, що дозволяє визначити контури смислових рефлексій, сенсових домагань і прагнень людини, склали наступні кроки дослідження.

У сучасному філософсько-психологічному дискурсі сенси уособлюються з персоні-

фікованими життєвими пріоритетами, пов'язаними з засобами і прийомами реалізації тактико-локальних вершин самовдосконалення, а смисли ототожнюються зі всеосяжними значеннєвими конструктами, що упредметнюються в досягненні довгострокових, стратегічних цілей-перспектив життєздійснення людини. З утилітарної позиції смисли активізуються як критерії чи стандарти при оцінці і доборі способів поведінки, а смисли – при оцінці і виборі як цілей діяльностівчинення, так і можливих глобальних шляхів їх досягнення. Відтак смисл постає змістовою “клітинкою” психічного, засадничим складником структурно-функціональної цілісності людської свідомості, а сенс – функціоналом суб'єктивного ставлення до нагальної значущості життєвої ситуації чи явища – фізичного, соціального, екзистенційного, духовного.

Смисли – це своєрідні свідомісні проєкції у внутрішній світ людини універсальних смислів, що мають індивідуалістичний характер та суб'єктивну інтерпретацію довколишньої дійсності з урахуванням особистісних рис якостей і самісних властивостей. Тому вони уособлюють вибіркєве ставлення особи до фактів, явищ, подій соціального світу із фільтрацією чи заломленням через її життєвий досвід. Натомість смисли – суб'єктивно локалізовані загальнолюдські настановленнєорієнтири, котрі скеровують особистість до обрїїв життєактивності, репрезентації-творенні свого Я у реальному просторі її самоздійснення. Смисли, формуючись відповідно до запитів певної історичної доби існування суспільства, організуються у самотутнє смислове поле людського життя в соціокультурному та цивілізаційному контекстах, у взаємодоповненні яких кристалізується можливий спектр відповідей на одвічні питання смислу буття. Тому смисли часто ототожнюються із загальними ідеями, значущими об'єктами і бажаними прагненнями, а їх реалізація позитивно корелює з нагальними життєвими запитамми (сенсами) і домаганнями особистості.

Постання сенсу життя як інтегративного осереддя ментальних сутностей і життєвих значущостей організується єдністю людських перцепцій, почуттів та мислєдіяльнісної рефлексії, що виявляється в інтенційності (спрямованості) свідомості на особистісно значущі об'єкти, факти і явища (див. [20]). Сенс життя конституюється особою на основі її персоніфікованих інтересів, запитів, домагань та намірів і пов'язаний з відчуттями,

емоціями та розумінням нею світоустрою й осмисленням її власної мети-місії у цій повсякденній активності. Загалом смисли відображають вищий щабель індивідуальних потреб, які осягаються особою і набувають для неї персональної значущості, смисли ж упорядковують ключові для осіб і громад інтереси, знання, цінності, норми, моральні приписи, культурні настанови.

З позиції рефлексивної оцінки філософсько-психологічних досліджень смислів та сенсів особистості, засвідчившись результатами наукових пошуків у цій царині [18; 28-29], доходимо висновку, що сутнісному розмежуванню підлягають поняття *сенсу життя* і *смислу буття*. Перше утримує чуттєве, досвідне сприйняття людиною реальності, котре через сформоване світобачення визначає пріоритетні засновки її життєактивності як особистості, надаючи вагомості чи значущості ситуаціям і явищам повсякдення. Друге узмістовлюється завдяки опрацюванню особою стратегічних (вартісних) шляхів персоніфікованого екзистенціювання, що виявляється у її долученні до універсального начала, у віднаходженні нею власного життєвого покликання, суспільної місії та буттєвого призначення. За наявного тезаурусу психологічної науки, враховуючи традиційний для неї категорійно-поняттєвий апарат, доцільно застосовувати термін “*смисложиттєва сфера особистості*”, що вмщує і смислосферу буття і сенсосферу життя у їх сукупному синергійному поєднанні.

Смисложиттєва сфера – це система-конфігуратор персоніфікованих психодуховних утворень свідомості і самосвідомості особистості, що стає підґрунтям соціально-психологічних імперативів, цінностей, відповідних дій, учинків, джерелом спрямованості її діяльності, суспільно-моральної і духовної активності. Постаннє особистості як індивідуальності зі сталою конфігурацією смисложиттєвих домагань – це планомірна повсякденна реалізація потенційних можливостей, обдарувань і талантів людини, її свідоме самовдосконалення у чітко визначених вимірах суб'єктивної реальності, а також самотутнє світосприйняття, унікальний спосіб життя, заснований на осягненні власних цільових настанов, смислових орієнтирів, персоніфікованих прагнєнь і життєвого призначення. При цьому найвагомїшим у процесі розвитку особистості стає зміст і наповнення самої процедури ситуаційного вчинення, що окреслює особливості функціонування смисложиттєвої сфери, глибину

суб'єктного спричинення поведінки особи, її переконань і прагнень, визначаючи повноту суспільної значущості конкретних дій. Водночас реалізація особистістю власного покликання передбачає всеосяжне розуміння значущості, доцільності і подальшої прогностичності використання окреслених її свідомістю конкретних смислів, що змістовно виявляються у персоніфікованих сенсах.

У будь-якому разі саме смисложиттєві орієнтації особистості постають мірилом її розвитку, котре засвідчує безмежні горизонти можливої персональної самореалізації в екзистенційному просторі її життя, зокрема й окремішньо самотнього життя свідомості (див. [8; 31; 32]). Сенси організують наскрізну мету і перспективи буттєвої активності, а сенси відзначаються нагальною актуальністю і конкретністю цільових настанов, які постають перед особою у певній життєвій ситуації. Тому пропонується розглядати суб'єкта життєдіяльності з позицій його смисложиттєвого зорієнтування, що змістовно збігається в науково-психологічних трактуваннях із самістю (самоактуалізацією, індивідуацією, повнофункціональністю, самоздійсненням тощо) як метасистемною єдністю чотирьох сфер: когнітивної (перманентний процес пізнання, конкретні бачення, світоглядні принципи, норми і правила життя, категорії добра, краси, свободи); емоційно-мотиваційної (безпосередні переживання власного Я, оцінкове ставлення до дійсності, життєві інтереси і пріоритети, привабливість і задоволення буттям); вчинково-екзистенційної (активна життєва позиція, регулятор руху-поступу до гармонізації власних запитів і реалій світу, особистісна конгруентність); рефлексивної (самоставлення, самооцінка, самозвітування тощо).

Когнітивне силове поле охоплює царину теоретичного пізнання, тобто миследіяльний поступ від емпірії до теорії, постає своєрідним гностичним ідеалом, прикінцевою метою самопізнавального процесу. І це закономірно, зважаючи на те, що у психологічному дослідженні об'єкт і суб'єкт пізнання співпадають: "Психологічне пізнання, – пише П.А. М'ясоїд, – пізнання людиною себе самої... У мисленні психолога в один процес зливаються пізнання людиною світу, самої себе і свого місця у світі" [10, с. 53, 55]. Емоційно-мотиваційна сфера містить оцінкові судження про явища навколишньої дійсності, що безпосередньо сприймаються особою і, забарвлюючи ситуації проживання враженнями, слугують формуванню сталого погляду на онтичну насиченість

повсякдення й обранню особою вектора самовдосконалення. Вчинково-екзистенційна сфера вказує на співвідносність досвіду, самоусвідомлення й ініціатив особистості в усій повноті будення, утверджує автентичність поведінки і діяльності у вимірі її олюднення. Загальна рефлексивна позиція особистості (осмисленість життя) через самість (самоактуалізацію, індивідуацію) постає центральною віссю чи осередком її смисложиттєвого розвитку, що об'єднує й узгоджує зазначені сферні складові та організує шлях людського вчинення на шляху до повномірною самоздійснення.

Особистісне становлення як психологічна категорія відображає процес саморозвитку людини протягом життя, у рамках якого відбувається вибір специфічних видів суб'єктної активності на засадах розвитку й структурування сукупності суспільно й індивідуалістично зорієнтованих характеристик особи, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування й регуляції в конкретних видах діяльності на всіх етапах її земного шляху. Всі обрії і перспективи самовдосконалення особистості цілкомито регулюються і збалансовуються організацією (функціонуванням) її смисложиттєвої сфери.

Смисложиттєва сфера як засновок самоздійснення особистості охоплює:

1 – *сенси* – персоніфікована світоглядна позиція в осягненні людиною власного життєвого покликання; особистісне поцінування своєї життєдіяльності і самотній орієнтир саморозкриття; свідоме надання об'єктам реальності суб'єктивної значущості; відіграють роль критеріїв визначення власної позиції стосовно довколишньої дійсності, визначають спрямованість людської діяльності, життєві принципи і поведінкові приписи, забезпечують фіксовану мету-місію на уявних обряях майбутнього;

2 – *смисли* – психосоціальні феномени різноаспектного цілепокладання особи, узагальнена форма світобачення, автентичного тлумачення нею дійсності з урахуванням вимог довкілля; прийняття і розуміння належного, що упорядковує загальнолюдські інтереси, знання, цінності, норми, моральні приписи, культурні настанови; психічні конструкти, що слугують усвідомленню фундаментальних властивостей буття з аналітично об'єктивних позицій, визначають особистісні принципи ковітальних взаємодій, функціональну зрілість самосвідомості, масштабність світогляду, психокультурний потенціал особи;

3 – *учинково-суб'єкту активність* – часопростір життєздійснення особистості, що містить ситуаційно зумовлене, внутрішньо вмотивоване, свідоме діяння, яке вирізняється емоційним напруженням, вольовим зосередженням, інтелектуальним проникненням та рефлексією скоєного особою як значущої події її життя; життєтворча енергія людини, що об'єктивує її волелюбну сутність, виявляє неповторну людську природу, реалізує покликання, відкриває перспективи самовдосконалення, уможливорює осягнення сенсу власного життя і смислу буття загалом;

4 – *екзистенціювання* – життєва програма вітакультурного самоздійснення, насиченого сакральними миттєвостями повсякдення, повноцінного за критеріями пристрасності, поміркованості, діалогічності, відповідальності проживання, що виявляється у долученні до “вічного”, розпросторенні духовності у міжособових відносинах; стан зорієнтування в обранні форм взаємодії людини зі світом у процедурах осенсовування як надання об'єктам реальності особистої значущості та проєкція їх у життя і вактуальнення внутрішнього потоку смислотворення як засновку реалізації свого буттєвого призначення.

У смисложиттєвій сфері людини упредметнюється світогляд, конкретизуються судження, переконання, оцінки, погляди та принципи, які, своєю чергою, визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і своє місце в ньому, її життєві позиції, стратегії поведінки та діяльності. Особистість смисложиттєвого зорієнтування у самозвітному тлумаченні власних домагань намагається отримати істинні знання, відкрити об'єктивні закони світу, передбачити тенденції його розвитку, виробити персоніфіковану систему сенсів, долучитися до смислових горизонтів суспільної свідомості (досвід людства, соціокультура, знання, етика, вірування тощо), зрозуміти доцільність і правильність вибору власного шляху самоздійснення.

На підтвердження структурно-функціональної архітектоники смисложиттєвої сфери обґрунтована доцільність застосування ідеографічних (проєктивних) методів діагностики системи вказаних орієнтацій людини, які виявляють її загальні обриси через симптомокомплекси, що вказують на нагальні цілі, персональні запити, найімовірніші детермінанти її вчинення. Особливістю цих методик є відносна довільність завдань і значний обсяг та розмаїття можливих відповідей – асоціацій, малюнків, зображень-відтворень психічних образів, роз'яснень власних думок, тлумачень

персоніфікованих переживань тощо. Для визначення контурів сенсосомиологічних утворень за психодіагностичний інструментарій пропонується методика “Дім-Дерево-Людина”, яку легко інтерпретувати і результати якої дають змогу пояснити пріоритетність життєвих прагнень респондентів. Якісне витлумачення малюнків дозволяє розкодовувати особливості психічної активності суб'єкта життєдіяльності з позицій глибинної психології з урахуванням проєктивного сприйняття особистістю явищ навколишньої дійсності та відповідних реакцій на них персонально значущими патернами вчинення. Опис параметричних показників симптомокомплексів за цією методикою дає змогу виявити конструктивні і деструктивні орієнтири життєвих поривань особистості, що діагностуються безпосередньо під час конкретного аналізу малюнкового матеріалу окремого респондента (з його ґрунтовними поясненнями). Отримані дані визначають засади сприйняття особою себе і світу, власних домагань, особистісних здобутків і життєвого призначення загалом. Людина (зображувана на малюнку) становить символічний опис власного Я респондента, своєрідний психологічний автопортрет, також уособлює его-спрямованість його поглядів, думок та інтенцій у рамках задоволення потреб, інтересів і цінностей. Образ дому вбирає в себе і сімейні вартості, продуковані безпосереднім родинним довкіллям, і можливості традиційних культурно-етичних взаємодій з оточенням загалом. Символ дерева, з одного боку, окреслює орієнтири повсякденних цілей і ціннісні контури діяльності, активну життєву позицію, обриси можливих здобутків і досягнень, а з іншого – є наслідком впливу архетипних складових людського потенціалу, що підтримується ментальними енергіями роду, племені, етносу.

Самореалізація особистості ґрунтується на бісистемному поєднанні чіткого усвідомлення наскрізної мети власного існування (смислу) й актуальної значущості (сенсу) її безпосереднього життєздійснення, що відіграють роль вирішального засновку при організації повноцінного циклу її відповідальних учинків у вимірах індивідуально прийнятого призначення. Висвітлений аналітичний контекст дає підстави розглядати смисложиттєву сферу особи як динамічну плерому (цілісність, єдність) свідомісних сенсосомиологічних актуалізацій життєактивності, що упорядковує її інтенційні та потенційні запити до самопізнання і самотворення.

ПРЕДМЕТ, ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СМISЛУ

На цьому етапі пізнавальної творчості виникло надзавдання висвітлити багатогранний процес віднаходження людиною свого, ідентичного власній суті, місця у світі в контексті безупинної внутрішньої роботи над досягненням власної непересічності, що виявляється у духовних домаганнях і пріоритетних життєвих пориваннях, учинково підтверджених вартісних орієнтаціях, в особистісних сенсах і всезагальних, але самісно прийнятих й індивідуально опрацьованих, смислах.

Виникнення особистості як структурно-функціональної цілісності зумовлено бажанням людини разом з іншими представниками загалу пізнавати і змінювати світ у спільній діяльності, мистецтві, науці, культурі, побуті, творчості. Індивідуальність як вищий щабель постання особистості відображає неповторність і неподільність психічних, соціокультурних і власне духовних властивостей, що виявляється у її унікальній смисложиттєвій психічній організації. Розглядаючи найсуттєвіші ознаки індивідуальності, породжені соціалізованим суб'єктивним досвідом, слід зважати на психологічні особливості особи, типи її реагування на причини зовнішнього світу, на пріоритетні напрямки й актуалізовані способи дій. Ключовим поняттям, що інтегрує ці якості, є *стиль життя*, за яким наявна окрема психічна дійсність характерологічних властивостей особистості. Детермінуючи пріоритетний модус вчинення людини, стиль життя тільки частково видозмінюється у процесі життєдіяльності, постає передвісником поведінки в конкретних соціальних ситуаціях. Він виявляється у цілях, засобах і способах діяння, змісті, формі і типах реагування на причини і маркери зовнішнього і внутрішнього середовища. Загалом стиль життя не існує відокремлено від інших утворень психіки, він пов'язаний із попередніми переживаннями, особистісними диспозиціями, індивідуальним буденним планом дій та цільовими домаганнями, сформованими на перетині отриманих знань і нагальним розумінням їх значущості. Так конструюється кожною особистістю життєва глобальна мета, що утримує найзначніші заплановані очікування і гіпотетичні досягнення, котрі на проміжних етапах своєї реалізації розподіляються на локальні, ситуативні цілі, які, своєю чергою, підпорядко-

вуються домінантному вактуальненню або сенсів, або смислів, або вартостей, або/і ціннісних орієнтацій особистості.

Доведено, що особистість – це онтологічно вкорінений феномен соціокультурного у внутрішньому світі людини, а відтак ситуаційно – спосіб організації людської екзистенції в конкретному довкіллі, що виявляється у системі індивідуально-психологічних характеристик, упредметнюється в учинкових діяннях й ознаменовується реалізацією психодуховного ресурсу в поступі особи до смислових засновків свідомої життєактивності. Тому ціннісно актуалізована особистість, на основі власного досвіду і знань, владна здійснювати свідомий добір принципів, стратегій, методів і засобів взаємодій зі світом. Керуючись свободою своїх життєвих виборів, вона здатна розсудливо приймати рішення, самостійно визначати пріоритетність своїх запитів з урахуванням нормативів і спонук наявного культурного поля соціуму. Саме конкретне соціокультурне довкілля становить сукупність тих засобів і взаємопрониклих характеристик людини і суспільства, котрі стимулюють постання і перманентний розвиток духовності як ментального підґрунтя пам'яті нації та значущих для неї форм учинення її представників. Психокультура, поєднуючи ці дві складові підсистеми (вселюдський та індивідуальний), виявляється у спроможності особистості бути автономним носієм загальнолюдського досвіду й історично вироблених етносом та людством форм поведінки і діяльності й відтак виразником і творцем смислосенсових фрагментів та кластерів психічної реальності.

Індивідуальний і соціальний пласти персонального досвіду, поєднуючи знання, традиції, звички, набуті особистістю у процесі взаємодії із суспільним загалом і предметною дійсністю, формують її значеннєво-смислове (сутнісно полікультурне за модусами ковітального зреалізування) осереддя самоідентифікації й подальшої індивідуалізації (див. [21]). Причому соціокультурне середовище – це всеохватна сфера багаторівневої суб'єктної ідентифікації й одночасно універсальний чинник (активатор) формування саме особистісного світу людини. І це природно, адже конкретна соціальна ситуація спонукає суб'єкта діяльності до реалізації власного потенціалу в навколишньому оточенні, продукує персональні смисли і цінності, які, зрештою, й утворюють її внутрішній вимір духовного життя – особистісний темпоритм її “тут-і-тепер” буттєвості.

Феноменальна дійсність особистісного світу забезпечує усвідомлення, переживання і здійснення людиною запитів, які постають для неї атрибутивними ознаками власного Я та відіграють істотну роль у становленні, розвитку й реалізації сенсу життя. Реальні смислові координати особистісного існування характеризуються: 1) сутнісною спрямованістю – вектором життєактивності, змістовним наповненням повсякдення; 2) “темпоральністю” – відчуттям плину життя, актуальним переживанням “тут-і-тепер”, цілісністю життя у єдності минулого, сьогодення і майбутнього; 3) просторовістю – орієнтацією стосовно її бажань та уявлень про події, предмети, умови і властивості навколишнього світу; 4) “причинністю” – супідрядністю одних явищ, подій, процесів життя особи іншими станами, фактами, процедурами. Повсякдення особистості прилюдне, дотичне до універсуму, перманентно переплітається із життям інших людей. У результаті виникає й формується соцієтальна психіка (враження, взаємини, норми, ідеали, архетипи), моральна свідомість і самосвідомість, духовні стани, котрі опосередковуються сферою смислових надбань особистості. Наявність смислового прошарку свідомості і його особливе місце у здійсненні осмисленої діяльності урізноманітнене змістовністю взаємодії суб’єкта із соціальною дійсністю, його ментальним досвідом, який опосередковується існуючими формами суспільного життя і внутрішніми чинниками особистісного світу. Аналітичне окреслення генези особистісного буття в контексті інтегративно-особистісного підходу у психології Г.О. Балла (див. [2; 3]) дозволяє розмежувати онтичні вияви персоніфікованого прожиття і детермінанти індивідуального психокультурного досвіду особи, виявити визначальні характеристики, сутність і специфіку функціонування інтегрованих в особистість смислоформ як дієвого чинника її самовдосконалення.

Загальнолюдські буттєві смисли виокремлюються із соціокультурного довкілля, від-рефлексовуються людиною, породжуючи тим самим особистісні сенси, у підґрунті яких перебувають конкретні установки стосовно оцінки нею навколишніх подій, обрання життєвих планів, цілей і способів життєдіння, вибору прийнятих засобів і форм поведінки у конкретних ситуаціях повсякдення. Система сенсів і смислів, що осягається на особистісному рівні, відіграє роль того взірця-мірила персонального зростання, котре засвідчує без-

межні горизонти її можливої повновимірної самореалізації. Ця екзистенційно пульсуюча система формовиявляється передусім у спрямованості людської свідомості на конкретний об’єкт дійсності, що постає вагомо значущим орієнтиром в обранні принципів, прийомів, способів дій, поведінки, діяльності, вчинення, породжуючи цільові домагання стосовно одухотворених самовиявів особистості у пліні її життя. Відтак основними формовиявами особистісного буття людини є:

1) *поведінка* – базова, первинна організованість повсякденної активності, за якої особа переважно усвідомлює свої дії, спрямовує їх на розпросторення взаємин з довкіллям (зокрема соціальним) за принципами довіри і толерантності, гармонії і злагоди;

2) *діяльність* – форма повноцінної взаємодії людини зі світом, коли вона стає суб’єктом пізнання і творення дійсності, а кожна дія, осмислюючись, активізує її життєвий потенціал;

3) *вчинок* – часопростір творчого підходу людини до життя, що містить ситуацію, мотивацію, дію та післядію (рефлексію) свідомого, зваженого і головне повноцінного відповідального діяння;

4) *спосіб життя* – відкрита до розвитку система особистісно цінних форм і засобів життєдіяльності, яка організується у стійку програму самореалізації, а також свідомо прийнята форма самопізнання і самовизначення особи у соціокультурному просторі свого буття.

Життєвий шлях людини так чи інакше пов’язаний зі свідомим її задіянням до соціокультурного спадку, що вимагає від неї постійного позиціонування стосовно значущості окремих соціальних ситуацій, подій, фактів повсякдення. Сенс найчастіше розуміється як особистісна (персоніфікована) значущість об’єктів і явищ дійсності, а смисл уособлюється зі світоглядним уявленням людини про рефлексивно осягнені об’єктивні закони і принципи світобудови. Сенси відображають внутрішню готовність особи до здійснення обраного шаблону дій, спрямованого на задоволення потреб та інтересів, а тому вказують на тактичні, а смисли – на стратегічні моделі її поведінки, що у взаємодоповненні зорієнтовують її на шлях самореалізації. Цілісне дослідження фахівцями гуманітарного профілю життєвого шляху особистості дозволяє збагнути весь безмір смислоформ її свідомості, зрозуміти суть і вловити зміст процесу осмис-

лення нею повсякдення та досягнути найімовірніші вектори її життєздійснення.

За умови вироблення чіткої стратегічної лінії або способу життя особистість здатна повною мірою усвідомлювати свою суб'єктивність (рефлексувати власний внутрішній світ) і нести цілковиту відповідальність не тільки за виконання вчинкових дій під час поступу до певних буденних звершень, а й за свідомий, зважений вибір форм, методів і способів практичної взаємодії зі світом. Становлення особистості у досягненні самості як наскрізної життєвої програми і вищого ступеню її розвитку передбачає холистичне смисложиттєве зорієнтування, що організує рух до самовдосконалення через системну конфігурацію сформованих вартісних уподобань, суспільних настановлень, життєвих сенсів і буттєвих смислів у їх відносно збалансованому взаємодоповненні.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ У ПІЗНАННІ СМISЛОЖИТТЄВОЇ СФЕРИ ЛЮДИНИ

Основним каналом компетентно здійснюваної дослідницької роботи, на наше переконання, є така *рефлексивна миследіяльність*, що забезпечує розуміння сутності людського життя з виходом на емпіричне дослідження смислосенсової сфери особистості як свідомого (головно смислового) утворення і світоглядної універсалії (тобто сенсового виміру) через канал осмисленості нею власного життєвого шляху.

У зв'язку з цим нами досліджено еволюцію психологічного пізнання, що припускає аналіз її рефлексивних механізмів спрямованого пошуку, які у поступі до істини постійно самовдосконалюються, систематично уточнюючи і примножуючи простір раціонального знання про психіку. Найважливішим досягненням витлумачення особистості у філософсько-психологічній традиції є принципове переосмислення підходу до неї як до суспільної істоти, котра своєю діяльністю і власними вчинками творить свою людську сутність. З іншого боку, однією з відмінних рис сучасної теоретичної психології є інтенсивна реалізація її саморефлексивних функцій і метатеоретичного позиціонування [36], що вимагає мисленевого вивіщення науковця над пізнаними (чітко упредметненими) джерелами, складниками, формами і механізмами розвитку особистості й задіяння їх на новому щаблі психологічного

методологування із центруванням дослідницької уваги на способах та інструментах рефлексивного мислевчинення, які тільки й уможливають конструювання *метатеорії особистості* (про перші кроки, здійснені в цьому напрямку, див. [4; 9; 19]).

Вперше рефлексивним опосередкуванням пізнання зацікавився Сократ, який стверджував, що "досягнути світ людина може тільки через самоосмислення". У сфері індивідуальної свідомості рефлексія виявляється у психологічній інтроспекції як принципі-методі суб'єктного самоспостереження за моментами власної активності: думками, образами, почуттями, переживаннями, актами розмірковування, вольового діяння, морального вибору тощо. У сфері суспільної свідомості вона стає каналом виокремлення колективних схем-архетипів з пізнавального освоєння кожною особою дійсності. Отож рефлексія постає основним засобом розрізнення й опрацювання нею методів і механізмів формування світоглядного знання, а її еталоном у лоні культури і науки – методологія як план-карта оптимізації способів і засобів отримання наукових здобутків.

Проблема методологічних засновків психологічної науки виявляється в фундаментальних принципах з'ясування процедурних інваріантів відображення й узагальнення практики досягнення сучасною людиною дійсності, причому така систематизація має складний характер, адже здійснюється, по-перше, у площині особистісної миследіяльності і, по-друге, в актах безпосереднього оперування фахівцем-психологом ідеальними упредметненнями власної свідомості, тобто на рефлексивному рівні когнітивних пошуків. Першочерговим завданням психології тут є пізнання людської сутності у єдності людини зі світом, що у найзагальнішому розумінні постає як процес і результат взаємодії її особистісної природи і соціальної дійсності. Внаслідок такого взаємопроникнення у свідомості створюються образи, інтелектуальні моделі та предметно-смислові конструкції, що дають змогу особі вибудовувати стосунки з довкіллям, збагачувати власні ресурсні можливості й оптимізувати перебіг життєдіяльності загалом. Призначення методології психологічного дослідження полягає в інтенціюванні (спрямуванні свідомості, мислеактивності) фахівця-гуманітарія не лише до досягнення різнопланових теорій, ідей, закономірностей, принципів, моделей, понять, фактів і форм

психічної самоорганізації людини, а й до їх доладного практичного використання у суспільному повсякденні задля прискорення власного психокультурного розвитку та довершеного особистісного життєздійснення.

Методологія психологічного дослідження – це окремий взаємопов’язаний набір настановлень і приписів, форм і методів, процедур і механізмів, засобів та інструментів здійснення теоретизування та емпіричного пошукування, що використовується у системній конфігурації конкретних завдань та упредметнень наукової і практично зорієнтованої психології. Результатом розумової роботи психолога є діяльно-рефлексивне опанування відповідних концепцій, що утворюють цілісну картину психічної реальності у взаємодоповненні чуттєвих, мотиваційних, інтелектуальних, креативних, смислових, вольових та інших складових. Рефлексія науково-психологічної теорії (ідеї, концепції, вчення) розкривається в історичному ракурсі становлення самої думки як засновку осмислення дійсності, розгортаючись на різних рівнях мислєдіяльності як ситуативно зваженому, доцільному інструменті дослідника в осягненні особливостей психічної організації життя окремої людини. Таким інструментом для психолога насамперед постає *мислєдіяльність* – процес свідомого фокусування думки на певному предметі, об’єкті чи психічному явищі і їх не тільки окреме суб’єктно-ідеалізоване перетворення, а й діяльно-прикладне конструювання, вчинкове зреалізування чи здійснення. Фахівцю гуманітарного профілю як суб’єкту наукової творчості притаманний паралакс пізнання, тобто залежність видимого положення об’єкта від розташування-переміщення спостерігача-дослідника, його кута чи точки зору, модусу сприйняття, особливостей світовідчуття, інтелектуальної складової і мисленнєвої активності, знакової системи (математичної чи лексичної), принципів і підходів, особливостей внутрішньо-особистісних налаштувань і, нарешті, фокуса свідомості.

У психологічній науці на сучасному етапі її розвитку сутнісно виокремлюються когнітивна та екзистенційна дослідницькі парадигми, що розглядають проблеми психічного з різних, певною мірою діаметрально протилежних, точок зору. Когнітивна складова саморозуміння утримує насамперед здатність і схильність суб’єкта до самозвіту, свідомого самоаналізу, глибокого осмислення себе і дійсності. Екзистенційний вимір дослідження

психіки спрямований не стільки на віднаходження принципів-закономірностей існування навколишньої реальності, її проявів, подій, явищ, скільки на пошуки сенсу, смислу і значення цих формовиявів в особистісному світі людини. Тож наскрізна мета вивчення самої людини і людиною світу полягає у виявленні її смисложиттєвої позиції, що вирішально впливає на розуміння-осягнення сутності фактів, ситуацій, подій і явищ дійсності та їх зв’язку із самоздійсненням особистості. На основі комплексної оцінки науково-психологічних пошукувань, нещодавно нами запропонована *структурно-функціональна модель етапів становлення смисложиттєвого зорієнтування особистості* залежно від рівнів людського (передусім суб’єктивного) розвитку (*табл.*).

Для адекватного пізнання вищих рівнів організації психіки (зокрема сенсу життя і смислу буття) людини варто звернутись до психосемантичного методу дослідження, що слугує виявленню категорійних структур індивідуальної свідомості, які характеризують сприйняття нею як особистістю значущості життєвих подій чи власних учинків. Модифікований опитувальник “Осмисленість життя” (за версією К.В. Карпінського “Опитувальник смисложиттєвої кризи”) використаний нами суто в рамках чинного дослідження та є технікою суб’єктивних оцінок прийнятих особою тверджень відповідно до її життєвих орієнтирів. Приписуючи повсякденним подіям різний рівень значущості, висловлюючи згоду-незгоду із пропонованими судженнями, обстежувані долучалися до розуміння сенсу власного життя і смислу людського буття загалом. Для повноцінного емпіричного вивчення смисложиттєвої сфери особистості як світоглядного конструкту також застосована низка методик (розпізнання психологічного благополуччя, самоствавлення, асертивності, особистісних факторів, самоактуалізації), що дала змогу визначати їх взаємозв’язок з осмисленістю життя (у єдності установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового компонентів) як сутнісної властивості і засадничого індикатора її смисложиттєвого зорієнтування (див. [26; 28]).

Життєві принципи, засновані на традиціях, нормах і приписах соціокультурної взаємодії людини зі світом утримуються установчим складником осмисленості життя; система думок, міркувань, суджень, що визначають рефлексію скоєного, цільове призначення

Структурно-функціональна модель становлення смисложиттєвого зорієнтування особистості
(автор – Фурман А.А., 2019 [29, с. 20] із доповненнями)

Рівні людського розвитку	Сфери реалізації смисложиттєвого потенціалу особистості	Основний механізм актуалізації смисложиттєвих ресурсів особи	Критерії діагностичного оцінювання осмисленості життя людиною	Показники сформованості смисложиттєвого зорієнтування
Суб'єктного утвердження	Когнітивна	Оцінювання, розуміння актуальної ситуації і подальше цілепокладання	Ментальної самоідентичності (самоусвідомлення) суб'єкта життєдіяльності	Оцінка довілля, вибірковість уподобань, зваженість думок, об'єктивовано аргументовані погляди, судження, осягнення дійсності, світогляд
Особистісного (соціопсихологічного) культурного) постановня	Емоційно-мотиваційна	Прийняття себе і світу, інтуїтивні інсайти та спонукання, психосоцільний досвід взаємодії особи з довкіллям, означені домагання і цінності	Розуміння особистістю власних життєвих ресурсів, вироблення стратегічної лінії діяльності	Самоприйняття, сформована система цінностей, диспозицій, нормативів поведінки, чітко визначені прагнення, активна життєва позиція, цілеспрямованість дій і вчинків
Індивідуального життєтворення	Вчинково-екзистенційна	Осмислення (осягнення) особою актуальної буттєвості свого повсякдення в його ціннісно-вчинковій нересітності	Реалізація екзистенційно-канонічного потенціалу індивідуальності	Атигуди, мораль, соціальна значущість та альтруїстична спрямованість дій, креативність, раціоналізм, відповідальність
Універсально-духовної причетності до буття	Рефлексивна (цілковите самоусвідомлення та осмисленості змісту і перебігу життєвого шляху)	Осесовування (надання особистій значущості й унікальності) сьогомоментного перебігу життя	Рефлексивно-сутнісного самоздійснення людини як психодуховного творіння	Вітакультурна і духовна зорієнтованість, системна і планомірна діяльність із самовдосконалення, самісна реалізація, психодуховна самодостатність

людини та її позицію відносно вагомих подій і явищ повсякдення організуються когнітивним компонентом; емоційно-мотиваційне поле складають афектації, настрої і почуття, котрі супроводжують особистість на шляху до самодостатності та визначають її внутрішні мотиви вчинення; поведінковий компонент організує форми активної взаємодії людини з дійсністю, що спрямовані на реалізацію її задумів, прагнень, проєктів, програм. Усі зазначені складники постають засадничими умовами смисложиттєвого зорієнтування особистості як показника-мірила її розвитку і самовдосконалення.

У результаті здійсненого пошуку були виділені чотири *профілі осмисленості життя* зі специфічним набором рис-якостей відповідного типу особистості: когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий та загальної осмисленості або смисложиттєвого зорієнтування. У вибірці обстежених не виявлено представників із “чистим” установчим типом, що засвідчує тісний зв’язок диспозицій з іншими значущими сферами людської активності. Для вказаних типів особистісної реалізації найбільш характерними є фіксація свідомості на одному з домінантних психологічних конструктів, що організує певну модель поведінки і впливає на вибір людиною чіткої позиції в конкретній життєвій ситуації. Так, когнітивний тип завжди керується у виборі форм сприймання і взаємодії з дійсністю сформованими в лоні власного (ментального і суто соціального) досвіду принципами, що продукує його безапеляційну позицію стосовно реалій життя; емоційно-мотиваційний переповнюється спонуканнями контекстного характеру певного розряду потреб – від прагматичних до духовних; конативний утверджує себе у результативності діяльності та часто не зважає на власні відчуття задоволення від самого процесу її виконання; загальний (компаративний) тип осмисленості життя доладно організує свій життєвий простір у гармонії із собою і найближчим суспільним довкіллям.

Представники когнітивного типу осмисленості життя характеризуються як цілеспрямовані особи, здатні відчувати і створювати умови й обставини власного повсякдення, вони переконані, що визначають самі свої цільові домагання і сенс життя, позитивно оцінюють оточення, сприймають себе автентично, відзначаються орієнтацією на незалежність, чіткі вольові рішення, самоконтроль. Особи емоційно-мотиваційного типу прагнуть до нав-

чання, саморозвитку, спрямовані на реалізацію особистісного потенціалу, що вказує на загальне задоволення власним життям, їм притаманна здатність до співчуття, афіліація, безпосередність і природність переживань, гнучкість у взаємодії з довкіллям, уміння досягати компромісу у проблемних ситуаціях, встановлювати довірливі стосунки з навколишніми, в них наявні усталені життєві принципи і цілі. Представники групи поведінкового типу здатні до нестандартної поведінки та мислення, оцінюють себе виходячи із власних уподобань, незалежні, не бояться відстоювати свою думку (навіть якщо вона протиставлена переконанням більшості), впевнені у собі і власних силах, демонструють високий рівень компетентності у повсякденних справах, мають цілісний, реалістичний погляд на життя, відкриті новому досвіду. Профіль групи осіб з композитною осмисленістю життя узагальнює спроможності і здобутки майже всіх характеристик попередніх типів. Його представники ефективно реалізують власний природний потенціал у безпосередній взаємодії з дійсністю, адекватно оцінюють свої цільові настанови, стиль поведінки, глибоко вмотивовані, продумують і прогнозують результати діяльності та узгоджують їх із життєвими намірами загалом, долучаються до нових форм учинкової активності, рефлексують плин соціальних ситуацій та успішно вибудовують стратегію подолання перешкод на шляху до глобальної мети. Даний тип найбільш повно уособлює характеристики особистості зрілого смисложиттєвого зорієнтування.

Отримані дані дозволяють окреслити і зрозуміти специфіку внутрішнього світу особистості, якісно охарактеризувати атрибути її психічної активності, пояснити особливості сприйняття нею явищ навколишньої дійсності та спрогнозувати її подальші вчинки, стиль і спосіб життя.

ФОРМИ МЕТОДОЛОГУВАННЯ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ СМИСЛОЖИТТЄВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Завершальний акорд методологічної партитури цього дослідження – це з’ясування форм вияву рефлексивної мислєдіяльності як системи процедур, засобів і способів психологічних аналізу й узагальнення предметного кола пошукувань надійних інструментів пізнання смисложиттєвої сфери особистості, яке

розглядається нами у смисловому контексті їх осягнення, оперування, інтерпретації, реконструкції, творення.

Організація смислів невід'ємно пов'язана із часопростором їх реалізації, коли мисленнева робота особистості класифікує категорійні співвідношення, структурує когнітивні матриці, систематизує динамічні процеси у форматі життя свідомості, визначаючи тим самим доцільність психічної чи власне духовної активності загалом. Мислення постає процесом ідеального відображення і конструювання дійсності у значеннево-смисловому наповненні власної свідомості, у ході якого людина, формуючи образи й оперуючи ними, висуває гіпотези, ставить цілі, розробляє плани і в прикінцевому підсумку вирішує ті чи інші завдання, які виникають на життєвому шляху. Наступність дій-операцій указує на поступ розуму до осягнення як об'єктивної реальності, так і суб'єктивної дійсності, у результаті якого мисленневі напрацювання оформлюються у схематичні образи особистісного знання. Мислення, таким чином, слушно розглядати як процес оперування понятійно-категорійними пластами знань, завдяки котрим процес розмірковування набуває характеру канонічного вчинкового дійства цілісного осягнення реальності, а у засвіті людської свідомості знаходять відображення глибинні, сутнісні сторони-властивості світобудови.

Смислове наповнення свідомості пронизане ставленням до того, що мислиться незалежно від самої свідомості, при цьому одним з аспектів названого вмісту є наявний фізичний об'єкт, іншим – саморідна якість мислення як вершинний рівень задіяння фахівця-гуманітарія у процес пізнання. Його пошукова пізнавальна активність організовується у поняттях як логічних формах думки, що відображають, фіксують і позначають істотні ознаки речей і явищ об'єктивної дійсності. Рух-поступ від чуттєвого розпізнання довколишнього середовища до абстрактного мислення (оперування ідеальними схемами, матрицями та образами реальності) характеризується переходом від відображення світу в конфігураціях відчуттів, сприймань та уявлень до віддзеркалення його у поняттях і на їх основі – у судженнях, категоріях теоріях. Будь-який фахівець-дослідник щонайперше мислить категоріями, які сукупно утворюють *категорійний лад мислення* і слугують персоніфікованим ключем-сигнатурою (унікальним ідентифікатором об'єкта чи предмета) розпізнання дійсності.

Категорія – це передусім організованість думки у пульсуючих вимірах свідомості та невід'ємний складник думання, на засадах якого тільки й можливе постання *методологічного мислення*, що вимагає майстерного володіння фахівцем-психологом власним розумом в осягненні психічного світу, причому як власного, так і іншої людини. Миследіяльність як категорійна впорядкованість думки породжує абстрактний образ світовідображення (зовнішнього і внутрішнього), що виникає у процесі віддзеркалення матеріального і духовного, засвідчує присутність дослідника-деміурга у світі і його вчинково організовану буттевість.

Вчинкове впорядкування пізнавальної активності дослідника гуманітарного фаху дає змогу зрозуміти логіко-змістову структуру психології, вибудувати її циклічну систему миследіяльності, окреслити шлях, яким ця наука заглиблюється у власну об'єкт-предметну сферу пізнання, відображає суто психологічні закономірності становлення особистості у вирі її спонук, прагнень, домагань, смислових і ціннісних приписів тощо. Саме через структуру вчинку, в постанні його історичного аспекту розвитку людства, відкривається можливість показати зв'язки психології з іншими формами людської свідомості, висвітлити евристичну взаємодію між ними. Вчинок як “логічний осередок психічного” (В.А. Роменець [1; 11-13; 15-16]) спричиняє долучення людини до системи загальної соціальної культури, де розкривається її потенціал як особистості і представника суспільства, гармонізуються відносини з довкіллям, здійснюються саморозвиток і самовдосконалення.

Оптимальний шлях пізнання особистості здійснюється через аналіз її вчинків самотворення як способу існування у світі на вищих рівнях душевно-духовної активності, наповненій конкретним життєвим смислом. В організації циклічного вчинення як вузловому осередку життя виявляється активна, пошуково-пізнавальна взаємодія людини і світу. Вчинок самотворення формує і виявляє найістотніші лінії людського потенціалу, він становить результат взаємного переходу особистості й універсуму, і цей перехід виявляє себе як пошуково-екзистенційний акт її самоздійснення у вимірах ціннісно-смислової універсальності, переломленої через світ персональних сенсів і спонукань.

Методологія як учення про структуру, доладну організацію, способи і засоби мисле-

діяльності, а також про понятійно-категорійний тезаурус разом із формами і методами здобуття результатів тих чи інших завдань психологічних розвідок, суб'єктно уможливорює постання рефлексивного знання про психічну організацію людського творення. Психолог-дослідник у практиці своїх пошукувань не створює нові теорії пізнання чи вивчення людської сутності, а долучається до наявних методів з привнесенням чогось нового й оригінального, зі специфічним поєднанням різноманітних технік і засобів, що організуються в самобутню систему мислєдїяльності для осягнення предметного кола своїх наукових пошуків. Воднораз *прикладне методологування* – це синтетичний спосіб рефлексивної мислєдїяльності, що поєднує в одну систему різні способи мислення – філософське абстрагування, історичні й соціологічні пошукування, науково-дослїдницьку діяльність, засновану на моделюванні об'єктів і продукуванні мисленнєвих сутностей, форм, образів. Як тип духовно-практичного освоєння засновків, законів і механізмів психічного, методологування постає засобом пізнання, котрий дозволяє переводити інформацію персоніфікованого досвіду в особистісне знання і в такий спосіб змістовно збагачувати внутрішній світ людини як об'єкт-предметну царину наукового інтересу (див. [4; 9; 30; 33; 37]).

Наслїдком здійснених наукових пошукувань з позицій методологічних рефлексій є схема вимірів смисложиттєвої сфери як особистісного свідомісного утворення, теоретичного конструкту, психічного феномену і світоглядної універсальї (*рис. 1*). Вона визначається такими атрибутивними складниками: ментальністю – архетипною формою ковітальної взаємодїї соціалізованого індивїда зі світом, яка породжує людські цінності й інспїрує активність суб'єкта життєдїяльності; психічною організацією як суб'єктивним образом-віддзеркаленням дїйсності, що продукує значеннєві засновки поведінки і вчинення людини; свідомістю – неприродним психодуховним станом якісного відображення-творення і розуміння особою законів і принципів буття, що породжує смислові настанови й організує її дїяльність як особистості; самосвідомістю як здійснюваним у внутрішньому світі людини процесом множинної рефлексїї або самовідображення, котра через учинок як акт духовного зростання і переображення індивїдуальності утворює особистісні сенси. Кожен з означених складників умщує по чоти-

ри компоненти, що описують полісистемну множинність смисложиттєвої сфери особистості.

Співвідношення індивїдуальної свідомості з об'єктивованим світосприйняттям опосередковується, на думку К.Г. Юнга, ментальним досвідом (архетипами) – схемами первісних образів, контурними взірцями, переживаннями, притаманними людині на рівні колективного несвідомого. Ментальність – це сукупність інтелектуальних, емоційних, культурних особливостей та диспозицій, система переконань, уявлень і поглядів, властивих людині як частки громади чи суспільства в цілому. Вона є відтворенням сукупного досвіду попередніх поколінь і першочергово визначається устроєм соціуму й особливостями вітакультурного довкілля особи, залежить від перебігу її онтогенетичної ідентифікації. Отож ментальність – насамперед емоційна і дологічна схильність, неусвідомлювані і неосмислені способи реакцій чи типологія так чи інакше підкріпленої розумом поведінки, у якій людиною здійснюється спроба зрозуміти світ і віднайти власне місце-призначення в ньому. В будь-якому разі простір індивїдуальної самореалізації передбачає задїяння ментальних засновків життєактивності, що зумовлюють інтеграцію домагань особистості в русло суспільної свідомості та моралі. З позицій смисложиттєвого зорїєнтування ментальність утримує оцінку ситуації (на рівні інтуїції), мотив чи намір дїяти певним чином, актуалїзує усвідомлення і вибір особистістю прїоритетних локальних цїлей і спричиняє загальну спрямованість її можливих форм дїяльності і програм учинення.

Психічна організація особистісного світу – не лише суб'єктивне (неповторне) відображення об'єктивної дїйсності в ідеальних образах, на підґрунті яких відбувається взаємодїя людини зі світом і здійснюється організмїчна саморегуляція, а й засновок створення індивїдуальної сфери Я та персонального внутрішнього світу її духовної буттєвості. Специфікації психічної організації конкретної людини є формою відображення-конструювання навколишньої реальності, вони постають окремим самоусвідомлювальним (через людину) зрізом повсякденного буття і становлять своєрідний спосіб самовідображення світу; це образ-карбування-усуб'єктнення, що змістовно і сутнісно характеризують дїйсність у єдності матеріального й духовного, об'єктивного й суб'єктивного, феноменального й ноуменального. Особистість завжди реалїзується через суб'єктивні психічні здатності та

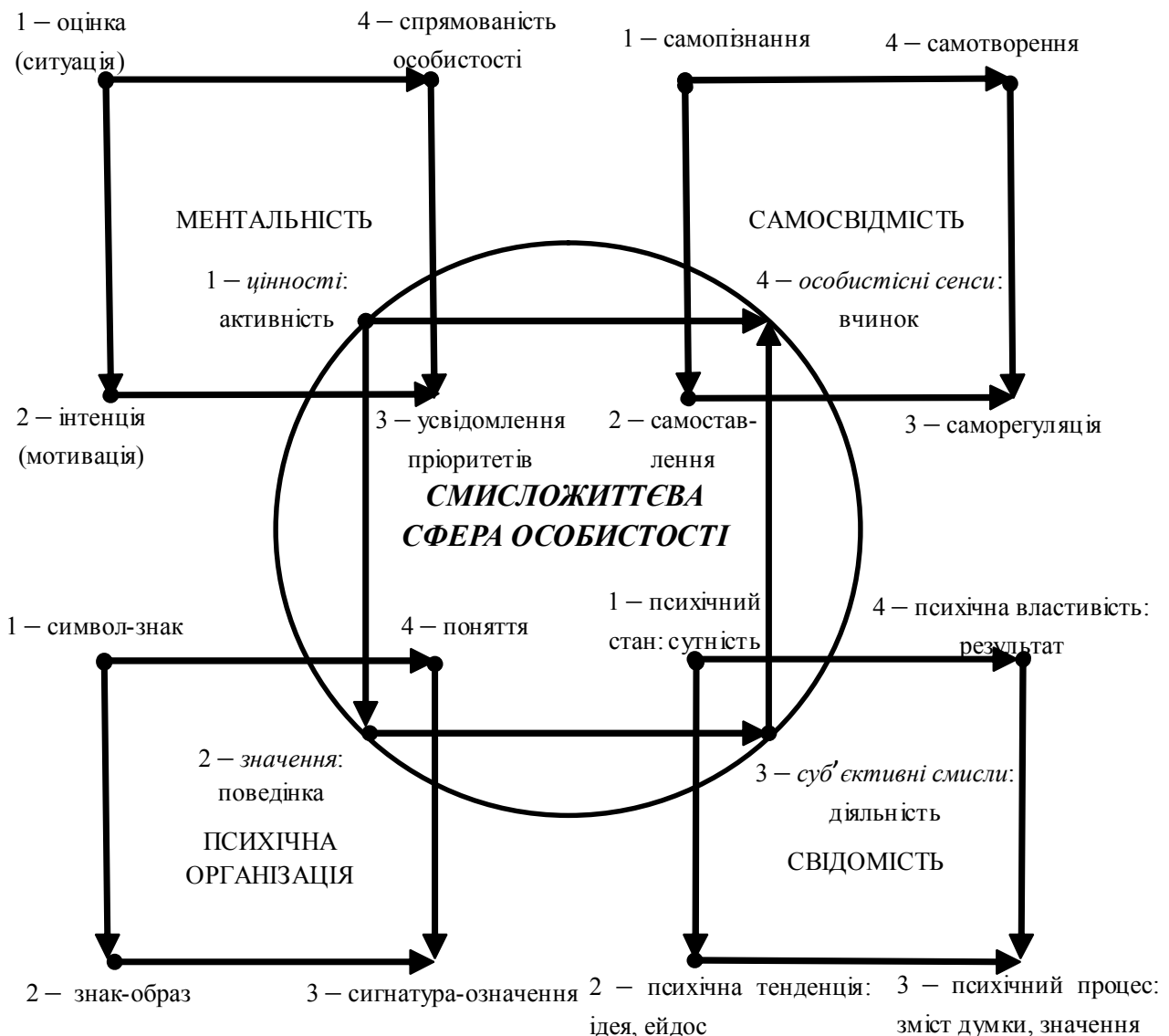

Рис. 1.
Методологічна схема вимірів смисложиттєвої сфери особистості
(автор – Фурман А.А., 2019 [29; с. 25])

інструменти, що визначають продуктивність її взаємодії з довкіллям і з самою собою, тоді як становлення індивідуальності відбувається за умов, коли внутрішнє психічне життя із засобу переростає у самоцінність, і вона споглядає та розуміє, усвідомлює й осмислює, переживає й рефлексує, а головне – творить самотутність власного життя. Саме на рівні психічної регуляції у безлічі синаптичних мозкових зв'язків унаслідок уявляються: а) символ-знак, що вміщує недискурсивні сигнальні компоненти, котрі сприяють обрамленню і подальшій трансляції одиничних помислів; б) знак-

образ як систематизація думок у шеріг взаємо-каузальних мисленнєвих утворень, що породжують уявлення про світ і генерують особистісний досвід; в) сигнатура-означення як така таксономічна організація символів, що постає маркером унікальних, сутнісних характеристик об'єктів, предметів і явищ дійсності та поіменовується за їх категорійними ознаками; г) поняття в його бінарності денотата як окремого кластеру інформації про конкретний предмет (одиничний формовияв) і сигніфіката як сфери смислового вмісту поіменування (загальне означення).

Свідомість, будучи самотутнім пластом чи виміром життя, постає формою, а точніше, рамковою умовою сприймання, розуміння і пояснення людиною об'єктивної дійсності, відображення й інтерпретація котрої узгоджується з її поглядами, переконаннями, онтологічною картиною світу (див. [31; 32]). Вона твориться всередині соціокультурного середня, у якому кристалізується досвід сумісної взаємодії, спілкування і світосприйняття. Свідомість – це суб'єктивна реальність смислового наповнення, що узгоджує матерію і розум, тобто становить синергійну єдність протилежностей або двох вимірів буття – об'єктивної і суб'єктивної. Загалом свідомість – та форма психодуховної активності, яка функціонально здатна відтворювати та конструювати дійсність у просторі внутрішнього світу особистості. Так, свідомість постає рефлексивним (відтак і смисловим) картинним упредметненням світу, що холістично організується у взаємозв'язках і взаємовпливах розуміння, розмірковування, смислопродукування і внутрішнього мовлення. Смислові свідомісні конструкції реалізуються на рівнях: 1) психічних станів як режимів життєдіяльності людини, що опосередковуються системою психологічних фільтрів та забезпечують специфічне, емоційно насичене сприйняття довколишньої дійсності; 2) психічних тенденцій як ідейно натхненного поштовху на шляху до самовдосконалення і способу власне особистісного буття; 3) психічних процесів – пізнавальних, емоційних, вольових узмістовлень свідомо скерованої думки чи діяльності з рефлексивним розумінням їх вагомості і значення; 4) психічних властивостей – концептуальних згустків, сутнісних характеристик і рис-якостей самої особистості.

Рефлексивна позиція у виборі особою життєвого шляху має своєрідне відлуння: постає виняткова здатність до самовідображення свідомістю своїх сутнісних атрибутів-ознак, що в нескінченному потоці віддзеркалень породжує її нову якість – *самосвідомість*. Це об'ємно більш розлоге поняття, ніж свідомість, яке утримує мислєдіяльність як локалізований згусток психодуховної енергії активності людини, слугує глибокому осмисленню навколишньої дійсності та формує самоспоглядальну позицію щодо власної онтофеноменальної ролі у світовому порядку плінного повсякдення. Самосвідомість проектується у внутрішній світ особистості, який, своєю чергою, визначає концептну достовірність людського Я в усій повноті його

екзистенційних формовиявів: самопізнання як аналітичної мисленневої роботи чи інтелектуальної діяльності стосовно особистісних рис-якостей і результатів учинення; самоставлення – інтегрального атрибутивного складника образу Я, рефлексивної оцінки себе як особистості; саморегуляції як мобілізації життєвого ресурсу людини, що виявляється у практичних діяннях, у виборі певного способу життєактивності та мислєвчинення; самотворення як наскрізній програмі осенсовування власного життя особою через розкриття і реалізацію свого психодуховного потенціалу в численних вимірах ситуаційної мінливості буття.

КАТЕГОРІЙНА МАТРИЦЯ ПІЗНАННЯ СМислоЖИТТЄВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

У теорії та багатомодульному наборі процедур і засобів професійного методологування А.В. Фурмана *категорійна матриця* – це винятково важливий засіб методологічної діяльності й одночасно ефективний інструмент циклічно завершеного типологічного дослідження, що дає змогу висвітлювати “особливе місце і змістово-смислове наповнення кожної задіяної категорії”, при цьому виявляючи глибинні зв'язки між ними й долучаючи “одну і ту ж категорію до різних комбінацій”, тобто до *таксонів*, а відтак виокремлювати групу *таксономічних закономірностей*, які пов'язані між собою узгодженістю (обопільною залежністю) властивостей та ознак за критеріями походження, сутнісного узмістовлення, структурної побудови функціонального призначення (див. детально [30, с. 182-209]). Причому комбінування взаємозалежних і діалектично прониклих категорій у *типологічні таксони* уможливорює пояснення та опис сукупності поліпредметно досягнутих об'єктів наукового, зокрема психологічного, пізнання, а оптимальна кількість – тринадцять (!) – матрично пов'язаних типів категорійної кватерності або квінтетності відображає цілісне теоретичне уявлення дослідника, групи чи школи про ієрархічну організованість та логічні принципи вирішення завдань як *процедури типологізації* раціональних знань, так і коректного застосування *типологічного методу-підходу* в соціогуманітарних науках.

Зважаючи на викладені методологічні принципи і нормативи, нами нещодавно була створена *категорійна матриця філософсько-психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості* (рис. 2), себто людини

Мислєдїяльнїсть як свїт взаємопрониклих смислїв буття і сенсїв життя

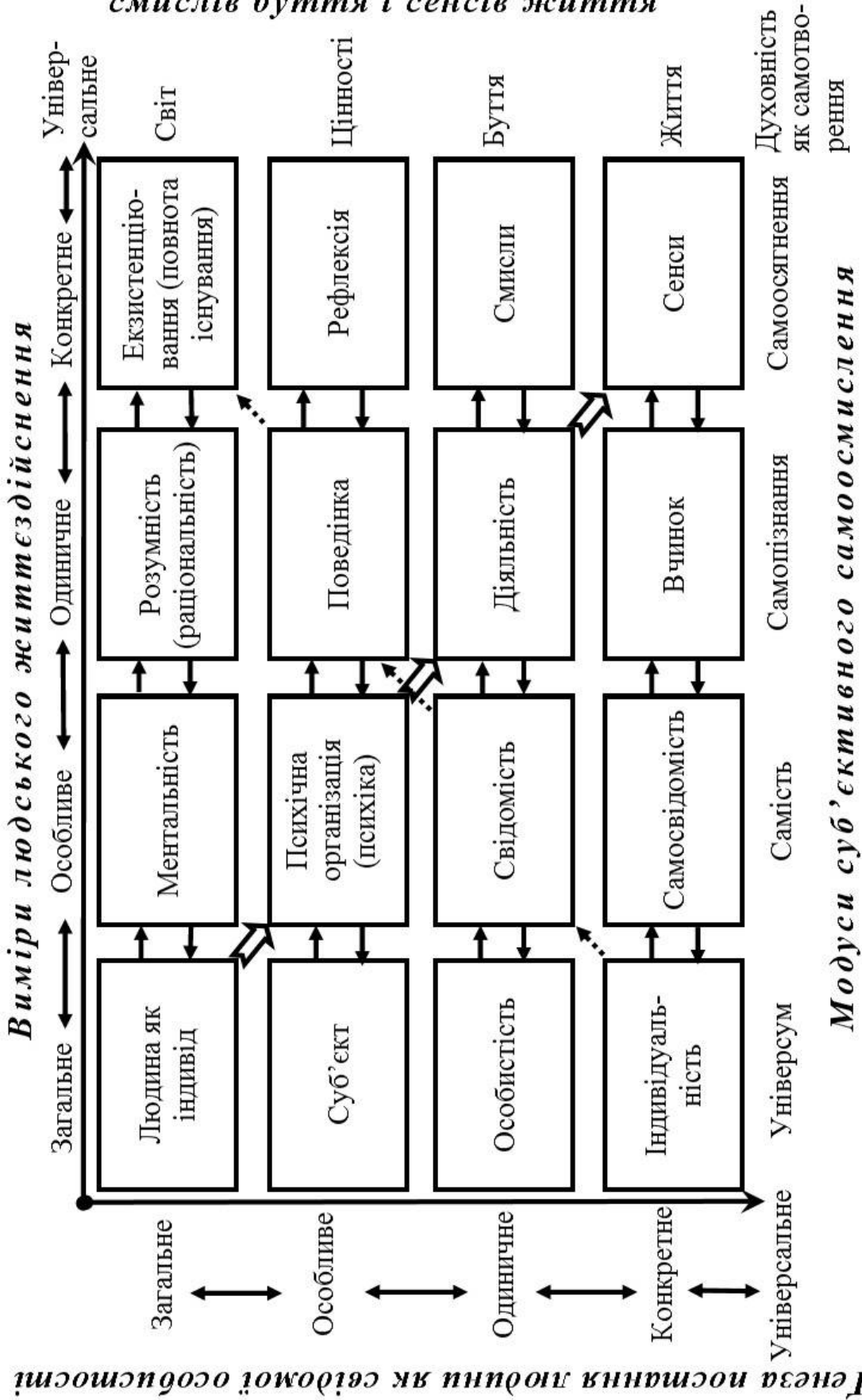

Рис. 2.

Категорїйна матриця пїзнання смисложиттєвої сфери особистості
(автор – Фурман А.А., 02.01.2020, друкується вперше)

Генеза поняття людини як свїдомї особистості

як особистості, буттєвість якої має домінантне смисложиттєве зорієнтування. Про те, що вдалося на підсумковому етапі пізнавальної творчості здійснити *повноцінне типологічне дослідження* й засвідчує тут уперше наведена матриця як ефективний засіб-взірець взаємодоповнюваних метатеоретизування і рефлексивного методологування, що відіграє роль *ідеалізованої канонічної моделі* того, що являє собою смисложиттєва сфера особистості в таксономічно довершеній категорійній визначеності. Більше того, є підстави говорити про *категорійний лад* виконаного нами дослідження, котрий досягнуто завдяки бінарному задіянню координатних осей (горизонтальної та вертикальної) із чіткою логічною наступністю п'яти діалектичних категорій: “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне”, а також з допомогою чотирьох (двох попарно перехресних) форматних модусів смисложиттєвої буттєвості особи: “генеза постання людини як свідомої особистості – миследіяльність як світ взаємопрониклих смислів буття і сенсів життя” та “виміри людського життєздійснення – модуси суб’єктивного осмислення” (див. [30]).

Інакше кажучи, пропонована категорія матриця дозволяє “читати” простори-вектори людського самозреалізування з рефлексивних позицій метатеоретизування такого надскладного (онтофеноменально безкрайого) об’єкта пізнання, як смисложиттєва сфера людини. Вона організує категорійно-поняттєве поле самопізнання особистості смисложиттєвого зорієнтування, взаємодоповнює опис і конструювання нових засобів миследіяльності дослідника на шляху до осягнення достеменної природи людського ества. До того ж методологічне призначення обстоюваної нами матриці полягає в докорінній зміні позиції науковця-мислителя: відтепер фокусування його пошукової уваги спрямовується не на об’єкт-предметну сферу дослідження феноменології смислів і сенсів, а на відкриття нових, засобово забезпечених, горизонтів власної миследіяльності і на фундаментальне задіяння новітніх інструментів професійного методологування, які разом уможливають визначення віх, засновників, принципів, правил, засад, канонів, засобів і способів пізнання особистості в контексті її смисложиттєвого самоздійснення [34].

Отож, у підсумку здійснення модульно диференційованого типологічного дослідження отримана згармонізована система таксономічних категорій, яка охоплює цілісний кластер

теоретичного знання про методологічну стратегію і похідні нормативи пізнання особистості смисложиттєвого зорієнтування. Виходячи із сутнісного наповнення зазначених категорій та їх об’єднаних функціоналів є можливість досягати поліаспектного чи багатовимірного буттєвого постання людини в екзистенціалах й організованостях її повномірно *ціннісно-смислового самоздійснення*, яке на сьогодні найповніше обґрунтовано в *аксіологічній психології особистості* З.С. Карпенко [6-7; 22].

Відштовхуючись від чітко визначеного функціонального поля досконалої категорійної матриці, обґрунтованого проф. А.В. Фурманом [30, с. 188-190], нами здійснена інтелектуальна проєкція її чотирьох еталонних функцій на предмет чинного дослідження. У підсумку проведеної методологічної роботи стверджуємо, що пропонована тут матриця:

а) *взаємоузгоджує внутрішню структуру категорійного апарату психологічного пізнання* смисложиттєвої сфери особистості у найфундаментальніших дихотомійних вимірах людського буття – “людина – світ”, “буття – свідомість”, “життя – самосвідомість”, “суб’єкт – поведінка”, “свідомість – діяльність”, “психіка – духовність”, “ментальність – екзистенція”, “смисли буття – сенси життя”; причому це взаємоузгодження здійснено за канонами типологічного підходу із дотриманням вимог принципу кватерності-квінтетності;

б) *конструює категорійний лад пізнання смисложиттєвої сфери особи* шляхом подвійного (за горизонталлю і вертикаллю) задіяння координатних вісей із п’ятерним логічним набором діалектичних категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне” і в широкому форматі здійснення психологічного пізнання-конструювання-творення, а саме від розгляду людини як індивіда із ментальним і розумовим потенціалом, як суб’єкта психічної організації і поведінки, як особистості – носія свідомості і виконавця діяльності, як індивідуальності – виразника самосвідомості і сподіювача вчинків, як універсума-самості до екзистенційно просякнutoго світу, рефлексованих цінностей, смислів буття і сенсів життя;

в) *є ефективним засобом здійснення категорійного аналізу* як одного з найпотужніших методів наукової творчості, притім такого методу, котрий уможливує суто абстрактне теоретизування щонайперше на двох рівнях – науково-раціональному і світоглядному (філософському, психософському, теософському та

ін.); у першому випадку мовиться про застосування категорій “людина”, “суб’єкт”, “особистість”, “розум”, “менталітет”, “психіка”, “свідомість”, “діяльність”, “учинок”, “цінність”, “смісл”, “сенс” та інших, передусім категорій психологічної науки, у другому інтелектуальне використання цих самих категорій піднімається на софійний щабель: вони функціонують як *світоглядні універсалії*, тобто як *категорії культури* (В.С. Стьопін), що становлять засновки будь-якої культури як історично розвинутих надбіологічних програм людської життєдіяльності і відтворення соціального буття в усіх його формовиявах, характеризують базові структури свідомих діяльності, спілкування, вчинків, акумулюють людський досвід через формат певної культури, спричиняючи її представниками самобутнє оцінювання, осмислювання і переживання дійсності, а у своєму взаємодоповненні задають окремішній цілісний образ розуміння особою світу і себе в ньому;

г) може бути використана як універсальний і винятково ефективний інструмент мислєдіяльності і професійного методологування, що дозволяє здійснювати методологічну роботу у сферах психології і психософії будь-якої теоретичної і метатеоретичної складності; тим більше, скажімо, що монодисциплінарне обґрунтування численних теорій особистості не виправдане, некоректне, тупикове, й загалом зреалізування одна наукових ліній-аспектів теоретизування є помилковим, зважаючи на філософсько-психологічний горизонт сутнісного визначення особистості; тому на повістку денну передових методологічних стратегій пізнання-конструювання особистості виходять дослідження метатеоретичного формату.

ВИСНОВКИ

Проведеним дослідженням доведено, що феноменальна присутність людини у світі опосередковується її смисложиттєвою сферою як інтегральною особистісною складовою, теоретичним конструктом і світоглядною універсалією. З рефлексивних позицій окреслено проблематику психологічного пізнання смислів і сенсів у зв’язку із сутнісним осяганням життя як атрибутивної властивості свідомості особистості. Водночас теоретично обґрунтовано специфіку, закономірності функціонування і передумови виникнення смисложиттєвого простору свідомої побудови людиною власної долі в акті-вчиненні повноцінного самоздійснення.

За результатами даного дослідження, підтверджуючи досягнення його мети і завдань, евристичність предметного поля та аргументованість робочих гіпотез, сформулюємо найважливіші узагальнення, закономірності та отримані наукові факти:

1. Особистість є відображенням сутнісного ядра людини, формовиявом її інтегральної якісної характеристики як суспільної істоти й водночас як духовної субстанції, наділеної потенціалом до самозмін, саморозвитку й самоактуалізації. Функціональний рівень перебігу самоактуалізації як квінтесенція особистісного зростання змістовно відображає всебічний і безупинний розвиток соціального і духовного потенціалу особи, адекватне сприйняття нею соціуму, природного довкілля і свого місця у світі, багатство емоційної сфери й інтелектуального життя, високі кондиції психічного здоров’я і персональні канони моральності. Становлення особистості – це щонайперше постання людини як повноцінного та відповідального за себе й навколишніх суб’єкта життєдіяльності, котрий здатний на самостійні відповідальні вчинки, що окреслюють особливості функціонування смисложиттєвої сфери, котра, своєю чергою, детермінує глибину його взаємин з дійсністю, слугує осмисленню наслідків поведінки, продукує автентичні переконання, конкретизує домагання, сприяє рефлексивній оцінці скоєного, окреслює подальші перспективи самоздійснення на життєвому шляху.

2. Особистісний світ – це надскладне інтегральне утворення, яке окреслює індивідуальний підхід людини до сприйняття довкілля, спонукає її до виокремлення себе як суб’єкта навколишньої дійсності, встановлює способи бачення і розуміння власних життєтворчих можливостей, допомагає осягненню буттєвих модусів, ресурсів, потенціалів. Він окреслює світобудову людських значущостей, горизонт персональних інтенцій і домагань, постає вершиною інтерсуб’єктних смислів, відносин, апріорних стосовно різноманітності свідомих упредметнень розуміння і діяльності, мислення і вчинків. Особистісний світ – це водночас і певна концептуальна, тобто теоретично зорганізована, модель багатовимірного відображення самоконструйованої особою психосоціальної дійсності. Він є тим онтично вкоріненим феноменальним локусом, що інтегрує пройдений людиною життєвий шлях як осягнених і реалізованих у вирі подій повсякдення індивідуальних смислів і сенсів та задає просто-

рово-часові параметри буттєвості сфери її самовизначення, самопізнання, самоствердження, самотворення.

3. Вчинок самотворення, усвідомлений як продуктивний обмін своєрідними смисловими позиціями духовного самовдосконалення особистості, становить живу полівимірну екзистенцію її буттєвості. Основне призначення такої вчинково-пошукової активності – забезпечити прогресуюче життєствердження, коли людина самоконструює себе у вимірах індивідуальності та прагне не стільки здобути “продукт” життєдіяльності, скільки кожного моменту особистісно самовизначитись і самісно змінюватися, зростати, витончуватись. Здійснення вчинку як подія у житті людини – це завжди духовне зростання, переображення, встановлення нових відношень зі світом, творення смислової сфери самореалізації. Такий учинок формує “світ людини”, а тому – й “особистісний світ”, і є тим мірилом-принципом, з допомогою якого вдається всі події життя особистості піднести до рівня важливих значущостей (сенси). Учинок, будучи продуктивним, стає взірцевим, архетипним, онтопсихічним, канонічним засновком людського екзистенціювання, а вчинення як перманентний процес життєреалізації визначає шлях психодуховного зростання того, хто його здійснює як суб’єктно зріла та індивідуально неповторна особистість.

4. Сенси і смисли постають своєрідними персоніфікованими фільтрами вибору людиною значущих форм взаємодії зі світом, а їх доладне застосування слугує дієвим інструментом занурення особистості в реальний світ або через повноцінну (компетентну) діяльність, або через усвідомлений і рефлексивно осмислений учинок. Він утверджується як універсальний і невинно діючий фактор історичного прогресу, спричиняє синергійне поєднання людини і дійсності, детермінує активні форми життєдіяльності й самореалізації, а його нагальне значення центрується довкола віднаходження й індивідуального утвердження опори для буттєвої взаємодії й насиченого подіями існування у навколишньому світі. Спосіб учинкового діяння особистості формується, виявляється і видозмінюється протягом життя людини, набуваючи усталеності у процесах самого вчинення. Тому самоздійснення особи неподільно пов’язане зі спрямованістю конкретного вчинкового діяння, котре здійснюється на основі феноменальних оцінок суб’єктом реальності, що й дає

змогу виявити, впізнати, закарбувати у його свідомості певну систему чи конфігурацію особистісних сенси і загальнолюдських чи етноментальних смислів.

5. Рефлексія світоглядних поглядів формовивявляється у ставленні людини до світу крізь суб’єктне сприйняття часопростору особистого буття й водночас через об’єктивовану оцінку свого раціочуттєвого бачення довкілля, з допомогою яких здійснюється віднаходження знакових систем персоніфікованого світорозуміння. Ця картина світу як упорядкована сферна царина знань породжує усвідомлення власної причетності до оточуючої очевидності, осягнення своєї соціально-рольової активності, сутнісного розуміння взаємозв’язку явищ дійсності, творення на цій основі нових смислів та ідей, що безпосередньо пов’язані з актом учинення. Знання відрізняється від простого досвіду, предметом якого можуть бути лише факти, що розглядаються як поодинокі випадки оприявлення реальності у свідомості особистості, всеосяжністю предметного поля використання знакових систем у побудові цілісного образу об’єктивної та предметної дійсності. Тож психосоціальний досвід як емпірія (пережита значуща подія) є початком і вихідною точкою раціогуманітарних знань, однак на відміну від останніх не має конкретного вияву в уявленнях, поняттях і теоріях.

6. Формування особистісної системи світоглядних поглядів і переконань здійснюється у цілеспрямованій осмисленій діяльності та відбувається насамперед під впливом способу чи стилю життєактивності самої людини. Особа у формуванні власної стратегічної життєвої позиції керується впорядкуваннями існуючих у її свідомості принципів-засновків мислєдіяльності, котрі опосередковуються всеохопною сферою вищих запитів (сенси і смислів) людини і суспільства у поступі до повновагомого самоздійснення. Життєві сенси використовуються особистістю як критерії визначення власної позиції стосовно всіх важливих явищ і значущих подій у світі. Смисли – це переважно соціономічне поняття, що узмістовлюється у персоніфікованих сенсах окремої особи. Відтак смисли – основа буття, а сенси – осереддя життєактивності, перші уособлюють усеосяжний світ культури людства, а другі увагомлюють існування самої особистості в її психодуховному вимірі повсякдення.

7. Поняття смислів і сенси синонімічні, але мають сутнісні розбіжності: перше уособлюється зі всеосяжними значенневими констру-

тами, що упредметнюються в досягненні стратегічних цілей-перспектив життєреалізації людини, а друге носить індивідуалістичний характер суб'єктивної оцінки довколишньої дійсності, що набуває для неї особистої вагомості. Сенси породжуються системою загальних надбань суспільства певного історичного часу, в якому формується наскрізна ідея доцільності і значущості буття, а особистісні орієнтири пояснюють існування сенсу життя людини як суб'єкта життєтворення й індивідуальності внутрішнього вчинення. За наявного категорійного тезаурусу психологічної науки доцільно застосовувати поняття *смысложиттєвої сфери* як особистісного конструкту, що утримує і смислосферу буття і сенсосферу життя у їх сукупному синергійному поєднанні. Смысложиттєва сфера – це система персоніфікованих психодуховних утворень свідомості й самосвідомості особистості, що стає підґрунтям соціально-психологічних настанов, цінностей, відповідних дій, учинків, основою спрямованості мислєдїяльностї людини, її суспільно-моральної і духовної активностї.

8. Змістовне розмежування сенсу життя і смислу буття полягає в тому, що перше утримує чуттєве, досвідне сприйняття людиною реальності, котре через унікальне світобачення особистості визначає пріоритетні шляхи і засоби її життєактивностї, надаючи перевагу ситуаціям і явищам дійсностї, а друге узмістовлюється у стратегічних шляхах персоніфікованого екзистенціювання, що виявляється у долученні до універсуму, творенні духовних ідей, віднаходженні власного особистісного покликання, суспільної місії та буттєвого призначення. Загальна значущість людського життя виявляється у зв'язку індивідуального сенсу з універсальним смислом, що передбачає вільний вибір життєвої позиції як осереддя усвідомленого повноцінного вчинку, за якого зберігається самоцінність особистості, її автентичність і конгруентність.

9. Смысложиттєва сфера – це водночас і особистісний конструкт, і світоглядна універсалія, котрій властива інваріантність у її сутнісному витлумаченні. Основне її функціональне призначення виявляється в: 1) осягненні власних життєвих спрямувань; 2) аналізі, осмисленні і прийнятті цінностей людської культури та особистої екзистенції у намірах, діях, учинках; 3) рефлексивному баченні своєї поведінки та її упорядкування відповідно до життєвих ситуацій; 4) розумінні власної психічної діяльності у зв'язку з механізмами

мисленневої активностї й особливостями особистісного мережива життєвих пріоритетів; 5) принциповій позиції щодо фактів і явищ дійсностї, в чітких переконаннях у доцільності обраних моделей учинення; 6) здатність до глибокого самоусвідомлення (саморефлексії). До того ж смысложиттєва сфера має чітко виражену синергійну організацію її компонентів, утримуючи й інтелектуальні, і духовні, й естетичні, і мислєдїяльнісні та мислєвчинкові складові.

10. Динамічна система-сув'язь смислових утворень є конституювальним підґрунтям особистості, яка, своєю чергою, самоорганізує її змістовлену присутність у світі як суб'єкта вольового вчинення. Вособистісенні смыслоформи становлять визначальний спосіб реалізації людиною свого духовного потенціалу, котрий репрезентує її вроджену здатність до саморозвитку і самовизначення у просторі соціокультурних відношень, плинї міжособових взаємодій. Постаннє людини у світі на всіх рівнях суб'єктивного розвитку ознаменовується перманентним рухом-поступом до реалізації особистісних ресурсів, природних даностей і соціокультурних контекстів (зв'язаних думок, об'єктивованих переконань, рефлексивних прагнень, активної життєвої позиції, автономностї, моральностї, альтруїстичної спрямованостї, духовного збагачення, суспільно вагомого вчинення) на шляху до самодостатностї, відповідальної індивідуальностї.

11. Вищим ступенем розвитку особистості є її *смысложиттєве зорїєнтування*, що в класичних наукових здобутках уособлюється з самістю (самоактуалізацією, повнофункціональністю, індивідуацією тощо). На цьому рівні особистісного самоздійснення людина свідомо вибудовує свій буденний шлях, керуючись власним розумінням бажаного й належного, визначає горизонт холістичного бачення світу, що розкривається через осягнення своєї життєвої позиції, воднораз опосередковуючись її духовно-практичним ставленням до дійсностї. Особистість смысложиттєвого зорїєнтування у рефлексивному тлумаченні власних домагань намагається отримати істинні знання, відкрити об'єктивні закони світу, передбачити тенденції його розвитку, виробити персоніфіковану систему сенсів, долучитися до смислових горизонтів суспільної свідомості (досвід людства, знання, вірування тощо), зрозуміти доцільність і правильність вибору власного шляху самоздійснення.

12. Серцевинним атрибутом людини, що визначає її смысложиттєве зорїєнтування,

постає *осмисленість життя* як властивість свідомої здатності оцінити, зрозуміти, досягнути дійсність, готовність і спроможність обирати чітку рефлексивну позицію щодо об'єктів, фактів, явищ, подій як зовнішнього, так і внутрішнього світу. Осмисленість – це не тільки сутнісна характеристика життєпотому свідомості особистості, а й усталена риса-якість людського ставлення до реальності в цілому, що узадає формування план-карти подальших її дій і вчинків, надає сенсу новим життєвим зверненням, це також наскрізна властивість людського розуму досягнути людську причетність до буття. Тож саме осмисленість життя розглядається нами як укорінена властивість людської свідомості і засадничий індикатор смисложиттєвого зорієнтування особистості у циклічній єдності установчого, емоційно-мотиваційного, когнітивного і поведінкового її компонентів.

13. У результаті емпіричного пошукування вибірка розподілилась на чотири групи, що утворили “типи осмисленості життя”: когнітивний відзначається цілеспрямованістю, осмисленістю, автентичним самосприйняттям, здатністю до задоволення власних потреб і бажань, позитивною оцінкою життя в цілому; представники емоційно-мотиваційного типу прагнуть до саморозвитку та освіченості, спрямовані на реалізацію своїх природних обдарувань, здатні до співпереживання, лабільні у взаємодії з довкіллям, майстерні у встановленні довірливих стосунків з іншими, мають реалістичний погляд на життя; поведінковий профіль характеризується здатністю до нестандартної поведінки та мислення, незалежністю, реалістичністю домагань, само впевненістю, відкритістю новому досвіду; представникам “загальної осмисленості життя” (або ж смисложиттєвого зорієнтування) властива опора на загальнолюдські цінності, нон-конформізм, орієнтація на власні принципи віднаходження смислових пріоритетів, вони ефективно реалізують свій духовний потенціал у безпосередній взаємодії із соціальною дійсністю.

14. Методологія психологічних досліджень охоплює сукупність принципів та підходів, дотримання яких забезпечує ефективний добір і використання доцільного інструментарію у ході організації й проведення наукових пошуків. Вона становить окремий самобутній набір настановлень і приписів, форм і методів, процедур і механізмів, засобів та інструментів здійснення теоретизування і методологування

(рефлексивної мислєдіяльності) в чітко упредметненому форматі сучасного світу академічної психології, у тому числі й у сфері пізнання смисложиттєвого розвитку особистості. Досліджувана психосмислова реальність, потрапляючи у методологічні виміри циклічності організації психологічного пізнання, не тільки описується, зображується, транслюється, а й концептуально інтерпретується, пояснюється онтопсихічно, феноменально, епістемологічно і гносеологічно. В рамках головної концептуальної ідеї й обраної методології підтверджено ефективність вивчення особи з позицій її смисложиттєвого зорієнтування, що визначає горизонти холистичного, метасистемного бачення психологом особливостей постання людини у процесі її самоздійснення саме як особистості та індивідуальності.

15. У результаті здійсненого філософсько-психологічного пошуку найдієвіших методологічних засобів пізнання *смислосенсової сфери* людини отримана згармонізована система *таксономічних категорій*, яка дозволяє на найвищому рівні абстрагування сформулювати цілісне теоретичне уявлення про закономірну узгодженість властивостей та ознак цієї сфери за критеріями походження, сутнісного змістовлення, структурної побудови, функціонального призначення. Невербальною формою об'єктивації оптимального набору зазначеного класу категорій у нашому досвіді рефлексивного методологування стала *категорійна матриця пізнання-конструювання смисложиттєвої сфери особистості*, що вперше створена й обгрунтована як ефективний засіб-взірець взаємодоповнюваних метатеоретизування і компетентної методологічної мислєдіяльності, відіграє роль ідеалізованої канонічної моделі названої сфери в таксономічно довершеній категорійній визначеності. І все ж її головне призначення пов'язане не стільки із фокусуванням пошукової уваги на об'єкт-предметному форматі самого дослідження й відтак на вивченні феноменології смислів і сенсів, скільки на створенні нових методологічних засобів та інструментів пізнання-творення цих буттєво вкорінених даних людського духу. Доведено, що функціональний простір пропонованої категорійної матриці як винятково важливого інструменту філософського методологування у силовому полі теоретичної психології щонайменше зводиться до чотирьох векторів чи напрямків подальшого розвитку методології пізнання смисложиттєвої сфери особистості: а) способів і процедур взаємоузгодження

внутрішньої структури первинно визначеного тут категорійного апарату; б) принципів і нормативів типологічно аргументованого категорійного ладу пізнання вказаної сфери шляхом подвійного задіяння п'ятерного логічного набору діалектичних категорій (“загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне”) до розуміння людини як індивіда, суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсума; в) методу і техніки категорійного аналізу, що уможлиблює дворівневе канонічне теоретизування, а саме науково-раціональне (як категорій науки) і світоглядне (філософське, психософське та ін.), тобто як категорій культури; г) створення ефективного інтелектуального інструментарію мислєдїяльності, мислєвчинення і професійного методологування, що дозволяє здійснювати методологічну роботу у сфері психології та психософії будь-якої теоретичної і метатеоретичної складності.

Проведене методологічне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної психологічної проблеми, тому наступні наукові розвідки доцільно спрямувати на віднаходження ефективного науково-дослідного інструментарію вивчення смисложиттєвої сфери особистості в актах екзистенційного вчинення як засновку її вітакультурного розвитку й гармонійної самореалізації. Водночас детального висвітлення потребують контурно окреслені лінії категорійного метатеоретизування (матрично-модульної організації системи взаємоузгоджених категорій, інваріантів побутування категорійного ладу психології особистості, можливостей категорійного аналізу, рефлексії, розуміння, мислення у з'ясуванні поки що безмежних сутнісних кордонів смисложиттєвої буттєвості людини) як евристичні дослідницькі стратегії, що відкривають широкі обрії урєальнення новітньої методологічної оптики постнекласичного ідеалу наукової раціональності у царині сучасної й особливо майбутньої психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік В. А. Роменець: творчість і праці / упоряд. П. А. М'ясоїд; відп. ред. Л. О. Шатирко. Київ: Либідь, 2016. 272 с.
2. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядку головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 25–53.
3. Балл Г. О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства. Київ: Вид. ПП “СКД”, 2017. 204 с.
4. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана: колективна

монографія. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. 980 с.

5. Гусельцева М. С. Методологічна оптика як інструмент пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. № 4. С. 39–55. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.04.039>
6. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., переробл., доповн. Івано-Франківськ: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2015. 720 с.
7. Карпенко З. С. Предмет і метод аксіопсихології особистості. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 36–62.
8. Мамардашвілі М. К. Проблема свідомості і філософське покликання. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 19–27.
9. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
10. М'ясоїд П. А. Принцип історизму і мислення у психології. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 38-72. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.038>
11. М'ясоїд П. А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.
12. Основи психології: підручник / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Вид. 6-те, стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
13. Психологія вчинку: шляхами творчості В. А. Роменця: зб. ст./ упоряд. П. А. М'ясоїд; відп. ред. А. В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
14. Рибалка В. В. Теорія личности в отечественной философии, психологии и педагогике: пособие. Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2015. 872 с.
15. Роменець В. А., Маноха П. І. Історія психології ХХ століття: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Либідь. 2017. 1056 с.
16. Роменець В. А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 6–27.
17. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с.
18. Сафонік Л. М. Концептуалізація сенсу життя у некласичних філософських підходах: соціально-антропологічний контекст: дис... д-ра філософ. наук: 09.00.03. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2016. 348 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_safonik.pdf
19. Фурман А. А. Вчинкова буттєвість особистості: від концепту до метатеорії. *Методологія і психологія гуманітарного пізнання*. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 455–559.
20. Фурман А. А. Іntenційність як сутнісна ознака смисложиттєвого буття особистості. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 118–137. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.118>
21. Фурман А. А. Концепт досвіду в індивідуальній психології Альфреда Адлера. *Психологія і суспільство*. 2012. № 3. С. 78–95.
22. Фурман А. А. Концепція особистості в аксіологічній психології: контури сутнісної евристики. *Психологія і суспільство*. 2016. № 4. С. 89–103.
23. Фурман А. А. Методологічна оптика постнекла-

сичного психологічного пізнання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія "Психологія"*. 2017. Вип. 56. С. 257–268.

24. Фурман А. А. Методологічні акценти стосовно генези психологічного знання. *Наука і освіта*. 2017. № 1. С. 16–20.

25. Фурман А. А. Особистісний світ як онтофеноменальна дійсність (до категорійного аналізу Георгія Балла). *Психологія і суспільство*. 2017. № 2. С. 135–144. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.02.135>

26. Фурман А. А. Постання особистості як буттєвої даності: засновки методологічного аналізу. *Paradigm of knowledge: Scientific journal*. 2017. № 3 (23). С. 61–72.

27. Фурман А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.

28. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

29. Фурман А. А. Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості: автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2019. 39 с.

30. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.

31. Фурман А. В. Метатеоретична мозаїка життя свідомості. *Психологія і суспільство*. 2018. №3–4. С. 13–50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.013>

32. Фурман А. В. Метатеоретичні концепти пізнання свідомості. *Психологія особистості*. 2018. №1(9). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.9.1.5-11>

33. Фурман А. В. Методологія як сфера науки, мислєдїяльності, методологування. *Методологія і психологія гуманїтарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 6–235.

34. Фурман А. В., Ковальова Т. Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників актуалїзацї дорослого. *Психологія і суспільство*. 2011. № 4. С. 72–81.

35. Фурман А.В., Довгань А.О. Оновлена світоглядна мапа буття, осмисленого в суспільному та особистісному вимірах. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 148-156. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.148>

36. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 5-37. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005>

37. Фурман (Гуменюк) О. Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загально-освітнього закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

38. Furman A. A. (2017). Personal world as the basis and factor of self-improvement of the human: *Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. Scientific journal innovative solutions in modern science*. Vol 4 (13). Dubai, UAE. p. 140–153.

Ukrainian].

2. Ball, H. O. (2009). Intehrativno-osobystisnyi pidkhid u psykholohii: vporiadku holovnykh poniat [An integrative-personal approach in psychology: ordering the main concepts]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 25-53 [in Ukrainian].

3. Ball, H. O. (2017). *Ratsiohumanistychna oriientatsiia v metodolohii liudynoznavstva [Ratiohumanistic orientation in the methodology of human studies]*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Furman, A. V. & Furman, O. Y. & Shandruk, S. K. & Co (2019). *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A. V. Furmana [Viticulturnal methodology: an anthology. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's Scientific School]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

5. Huseltseva, M. S. (2017). Metodolohichna optyka yak instrument piznannia [Methodological optics as a tool of knowledge]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 39–55 [in Ukrainian].

6. Karpenko, Z. S. (2015). *Aksiolohichna psykholohiia osobystosti [Axiological psychology of personality]*. (Vol. 2.). Ivano-Frankivsk: DVNZ "Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka" [in Ukrainian].

7. Karpenko, Z. S. (2008). Predmet i metod aksiopsykholohii osobystosti [Subject and method of axiopsychology of personality]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 35–62 [in Ukrainian].

8. Mamardashvili, M. K. (2015). Problema svidomosti i filosofske poklykannia [Problem of consciousness and philosophical vocation]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 19–27 [in Ukrainian].

9. Furman, A. V. & Furman, O. Y. & Shandruk, S. K. & Co (2019). *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A. V. Furmana [Methodology and psychology of humanitarian cognition. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's scientific school]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

10. Miasoid, P. A. (2019). Pryntsyp istoryzmu i myslennia u psykholohii [The principle of historicism and thinking in psychology]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3-4, 38–72 [in Ukrainian].

11. Miasoid, P. A. (2016). *Psykhohohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Psychological knowledge: history, logic, psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

12. Kyrychuk, O. V. & Romenets, V. A. (Eds.). (2006). *Osnovy psykholohii [Principles of psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

13. Myasoid, P. A. & Furman, A. V. (Eds.). (2012). *Psykhohohiia vchynku: Shliakhamy tvorchosti V. A. Romentsia [Psychology act: the way of creativity, of Romenets V. A.]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

14. Rybalka, V. V. (2015). *Teoriya lichnosti v otechesvennoi filosofii, psihologii i pedagogike [Theory of personality in Russian philosophy, psychology and pedagogy]*. Zhytomyr [in Russian].

15. Romenets, V. A. & Manokha, P. I. (2017). *Istoriia psykholohii XX stolittia [History of psychology of the twentieth century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

16. Romenets, V. A. (2013). Predmet i pryntsypy istorykopsykholohichnoho doslidzhennia. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6–27 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Miasoid, P. A. & Shatyрко, L. O. (Eds.). (2016). *Akademik V. A. Romenets: tvorchist i pratsi [Academic V. A. Romenets: creativity and work]*. Kyiv: Lybid [in

17. Sabadukha, V. O. (2019). *Metafizyka suspilnoho ta osobystisnoho buttia* [Metaphysics of Public and Personal Being]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
18. Safonik, L. M. (2016). *Kontseptualizatsiia sensu zhyttia u neklasychnykh filosofskykh pidkhodakh: sotsialno-antropolohichniy kontekst* [Conceptualizing the meaning of life in non-classical philosophical approaches: socio-anthropological context]. Lviv http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_safonik.pdf [in Ukrainian].
19. Furman, A. A. (2019). Vchynkova buttievist osobystosti: vid kontseptu do metateorii [Intermediate personality identity: from concept to metatheory]. *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia – Methodology and psychology of humanitarian cognition*, 455–559. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
20. Furman, A. A. (2019). Intentsiivist yak sutnisna oznaka smyslozhyttievoho buttia osobystosti [Intensity as an essential feature of the sense of life of the individual]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 118–137 [in Ukrainian].
21. Furman, A. A. (2012). Kontsept dosvidu v indyvidualnii psykholohii Alfreda Adlera [The concept of experience in the individual psychology of Alfred Adler]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 78–95 [in Ukrainian].
22. Furman, A. A. (2016). Kontsepsiia osobystosti v aksiolohichnii psykholohii: kontury sutnisnoi evrystyky [The concept of personality in axiological psychology: contours of essential heuristics]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 89–103 [in Ukrainian].
23. Furman, A. A. (2017). Metodolohichna optyka postneklasychnoho psykholohichnoho piznannia [Methodological Optics of Post-Classical Psychological Cognition]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriia “Psykholohiia” – Bulletin of Kharkiv national pedagogical university named H. S. Skovoroda. Psychology series*. Vol. 56, 257–268 [in Ukrainian].
24. Furman, A. A. (2017). Metodolohichni aktsenty stosovno genezy psykholohichnoho znannia [Methodological emphasis on the genesis of psychological knowledge]. *Nauka i osvita – Science and education*, 1, 16–20 [in Ukrainian].
25. Furman, A. A. (2017). Osobystisnyi svit yak ontofenomenalna diisnist (do katehoriinoho analizu Heorhii Balla) [The Personal World as an Ontophenomenal Reality (before the categorical analysis of George Ball)]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 135–144 [in Ukrainian].
26. Furman, A. A. (2017). Postannia osobystosti yak buttievoi danosti: zasnovky metodolohichnoho analizu [The emergence of personality as a given reality: the foundations of methodological analysis]. *Paradigm of knowledge: Scientific journal*, 3 (23), 61–72 [in Ukrainian].
27. Furman, A. A. (2016). *Psykholohiia osobystosti: tsinnisno-oriientatsiinyi vymir* [Personality psychology: value-orientation dimension]. Odesa: ONPU; Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
28. Furman, A. A. (2017). *Psykholohiia smylozhyttievoho rozvytku osobystosti* [Psychology of the meaning-life personality development]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
29. Furman, A. A. (2019). *Psykholohichni zasady piznannia smyslozhyttievoy sfery osobystosti* [Psychological principles of cognition of the meaning-life-sphere of personality]. (Abstract of the dissertation of the doctor psychological sciences). Odesa [in Ukrainian].
30. Furman, A. V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia* [The idea and content of professional methodologization]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
31. Furman, A. V. (2018). *Metateoretychna mozaika zhyttia svidomosti* [A meta-theoretical mosaic of the life of consciousness]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 13–50 [in Ukrainian].
32. Furman, A. V. (2018). *Metateoretychni kontsepty piznannia svidomosti* [Metatheoretical concepts of cognition of consciousness]. *Psykholohiia osobystosti – Psychology of personality*, 1 (9), 5–11 [in Ukrainian].
33. Furman, A. V. (2019). *Metodolohiia yak sfera nauky, myslediialnosti, metodolohuvannia* [Methodology as a sphere of science, thought, activity, methodologizing]. *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia – Methodology and psychology of humanitarian cognition*, 6-235. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
34. Furman A.V., Kovalova T. (2011). *Katehoriina matrytsia vzaïmozv'iazku obraziv subiektyvnoi realnosti i psykholohichnykh chynnykiv aktualizatsii dorosloho* [Categorical matrix of interrelation between images of subjective reality and psychological factors of adult actualization]. *Psykholohiia osobystosti – Psychology of personality*, 4, 72–81 [in Ukrainian].
35. Furman A.V. Dovan A. O. (2019) Оновлена світоглядна мапа буття, осмисленого в суспільному та особистісному вимірах. *ПСИХОЛОГІЯ І СУСПІЛЬСТВО*. № 3-4. С. 148-156. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.148> [in Ukrainian].
36. Furman A.V (2019) *Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології*. *ПСИХОЛОГІЯ І СУСПІЛЬСТВО*. № 3-4. С. 5-37. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005> [in Ukrainian].
37. Furman (Humeniuk), O. I. (2008). *Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykholohichnoho klimatu zahalnoosvitnoho zakladu* [Theory and methodology of innovation-psychological climate of the general educational institution]. Yalta-Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
38. Furman A. A. (2017). *Personal world as the basis and factor of self-improvement of the human: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. Scientific journal innovative solutions in modern science*, 4 (13), 140–153. Dubai [in English].

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Анатолійович.
Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості.

Одне з головних складних питань сьогодення філософсько-психологічного дискурсу – проблема віднаходження людиною сенсу власного життя і свого буттєвого призначення. В дослідженні проаналізовані особливості постання і взаємозалежного функціонування сенсожиттєвої і смислбуттєвої сфер особи у її буденних формах вияву та в контексті умов феноменального самодійснення. На теоретичному і методологічному

логічному рівнях авторської рефлексії обґрунтовано концептуальні засади становлення особистості смислового зорієнтування у повноцінній реалізації нею власного потенціалу, цілісному саморозкриттю її екзистенційних проявів у часопросторі суспільного повсякдення. Здійснено сутнісне розмежування понять смислу і сенсу: перше утримує стратегічні шляхи існування людини в її духовному самоплеканні, а друге опосередковується чуттєвим, досвідним сприйняттям нею дійсності, що становить підґрунтя для визначення тактичних пріоритетів її життєактивності. Найвизначальніший тезаурус психологічної науки засвідчує, що смислосфера буття і сенсосфера життя у їх сукупному синергійному поєднанні організуються у смисложиттєву сферу особистості. Якщо смисл буття є трансцендентним щодо людського єства, то сенс життя – іманентною психодуховною дійсністю феномена людини. Загалом сенси відображають вищий рівень задоволення індивідуальних потреб, які досягаються особистістю завдяки вчуванню, набувають для неї персональної значущості, тоді як смисли впорядковують основні для осіб і спільнот інтереси, знання, цінності, норми, моральні приписи, культурні настановлення та ін. В ідеальному світі життя свідомості людини її смисли і сенси організовані холистично, хоча й мають різний рівень оприявлення у повсякденній діяльності і відзначаються різною пріоритетністю для самої особистості, що продиктовано середовищем-довкіллям її безпосереднього існування, індивідуальними особливостями і характеристиками психодуховного розвитку. Водночас доведено, що важливого значення тут набувають персонально вибрані принципи побудови життєвого шляху, які становлять підсумок свідомої систематизації нею цільових запитів і духовних поривань до її повноцінної самореалізації. Постанова системи особистих поглядів і переконань здійснюється в річизні цілеспрямованого здійснення низки осмислених діяльностей й узагальнюється насамперед під впливом образу/стилю життєактивності самої людини. Цілісна світоглядна картина дійсності розкривається її внутрішніми зусиллями в діалектичній єдності суб'єкт-об'єктної взаємодії як найдоступнішої форми матеріалізації фундаментальних властивостей буття. Особистісний світ з позицій філософсько-психологічного роз'яснення – це насамперед самотутня концептуальна модель багатовимірного відображення зовнішнього світу й одночасно феноменальний локус, що об'єднує досягнуте і реалізоване в соціокультурному просторі індивідуального життєздійснення людини. Рефлексивно-методологічний ракурс розгляду особистості у її самісному позиціонуванні оптимізує визначення зазначеного предметного поля науково-психологічного пізнання, конкретизує стратегічні і тактичні підходи до дослідження її ціннісно-смислової сфери, формує вихідну позицію в інтерпретації отриманих результатів щодо життєвого горизонту її екзистенційного утвердження як індивідуальності та універсума. Вітакультурна методологія і професійне методологування А.В. Фурман і його наукова школа уможливають оптимізацію теоретичних і прикладних пошуків у психосоціалній царині суспільного життя, відкалібровують сутнісну та структурно-функціональну змістовність особистісного

сприйняття науковцем картини світу як раціогуманітарного результату дослідницько-пізнавальної активності людини – психологічного знання. Миследіяльність як інтегратор свідомісного і практичного слугує синергетичному поєднанню досвіду та знань у цілісну онтологічну картину світу, а категорійний лад уможливає рефлексивно зріле мислення та організовує ідеальне інструментальне забезпечення психологічного пізнання, передусім синтезує інтелектуальні конструкти в систему всеохватного осягнення дослідником-гуманітарієм смисложиттєвих вимірів буття. Тому методологування у сфері наукової психології – це синтетичний спосіб здійснення рефлексивного мислення й одночасно процес-просування вправного застосування дослідником складної сукупності підходів, парадигм, концептів, моделей і головне – засобів та інструментів цілісного пізнання-конструювання процесів, явищ і подій тотально присутньої психічної реальності. Конститутивною характеристикою свідомості особистості й засадничим індикатором її смисложиттєвого зорієнтування є *осмисленість життя* у циклічній єдності установчого, емоційно-мотиваційного, когнітивного і поведінкового складників, що визначає особливості ставлення людини до світу та постає своєрідною план-картою її подальших дій і вчинків. У роботі розкрито сутність поняття професійного мислення суб'єкта психологічної діяльності та методологічної організації пізнання як процесу достовірного відображення-творення предметного поля науково-пошукової роботи. З рефлексивних позицій висвітлено генезу психологічної думки щодо постанови цілісної теоретичної картини взаємозалежних ліній самоздійснення людини – осмислення буття й осенсовування життя в актах методологування як миследіяльного практикування – ефективного застосування способів, форм, засобів та інструментів комплексного дослідження смисложиттєвої сфери особистості. Насамкінець запропонована структурно та функціонально обґрунтована *авторська категорійна матриця пізнання названої сфери*, що диференціює і згармонізовує оптимальну систему таксономічних категорій як засіб уможливлення цілісного теоретичного уявлення про цей важливий пласт онтофеноменальної буттєвості людини і як ефективний узирець-знаряддя взаємодоповнюваних метатеоретизування і професійного методологування, відіграє роль ідеалізованої канонічної моделі в таксономічно організованому мереживі категорійних визначеностей у світі науки і культури.

Ключові слова: *людина, особистість, учинок, життєвий шлях, методологія, методологування, миследіяльність, осмисленість життя, особистісний світ, психологічне знання, саморефлексія, свідомість, світогляд, значення, сенс, смисл, смисложиттєва сфера особистості, циклічно-вчинковий підхід, типологічний підхід, таксономічна категорія, категорійна матриця.*

ANNOTATION

Anatolii A. Furman.

Psychological cognition methodology of the meaning-life-sphere of personality.

One of the main complex issues of philosophical and psychological discourse is the problem of finding by a

person his life meaning and his existential purpose. This research analyzes peculiarities of the rise and interdependent functioning of the sense-life and meaning-being spheres of the individual in the everyday forms of expressions and in the context of ontophenomenal self-realization conditions. Theoretical and methodological levels substantiate the conceptual principles of the personality formation of the meaning-life orientation in the full realization of his potential, the holistic self-disclosure of all his existential manifestations in the time-space of everyday life. The essential separation of the concepts “sense” and “meaning” is carried out: the first one keeps strategic ways of human existence in his spiritual self-cultivation, and the second one is mediated by the sensuous, experienced perception of reality by a person, which is the basis for determining the tactical priorities of his life activity. The existing thesaurus of psychological science proves that the meaning sphere of being and the sense sphere of life in their combined synergistic combination are organized into the meaning-life sphere of the personality. If the meaning of being is transcendental in relation to human nature, then the sense of life is an immanent psycho-spiritual reality of the human phenomenon. Generally, senses reflect a higher level of satisfaction of individual needs, which are perceived by personality through emotion, acquire personal significance for her, while meanings regulate interests, knowledge, values, norms, moral precepts, cultural preferences, basic for individuals and communities. In the ideal world of human consciousness’ life, its senses and meanings are organized holistically, although they have different levels of acceptance in daily activities and are marked by different priority for personality, which is dictated by the environment of its direct existence, individual features and characteristics of psychospiritual development. At the same time, it is proved that the important here are the personally chosen principles of life path building, which are the result of conscious systematization by his the purposeful requests and spiritual impulses to his full self-realization. The emergence of the system of personal views and beliefs is carried out in the focus of purposeful implementation of a number of comprehended activities and is generalized primarily under the influence of the image / style of the person’s life himself. The holistic worldview image of reality is revealed by its internal efforts in the dialectical unity of subject-object interaction as the most accessible form of materialization of the fundamental properties of being. The personal world from the standpoint of philosophical and psychological explanation is the first and foremost an original conceptual model of multidimensional reflection of the outside world and at the same time a phenomenal locus that unites the achieved and realized in the sociocultural space of individual human life realization. Reflective and methodological perspective of the consideration of personality in his self-positioning optimizes the definition of the specified subject field of scientific-psychological cognition specifies strategic and tactical approaches to the study of its value-semantic sphere, forms a starting position in the interpretation of the obtained results regarding the life horizon of his existential assertion as an individual and a universum. Vitacultural methodology and professional methodologization of Furman A.V. and his scientific school make it possible to

optimize theoretical and applied searches in the psychosocial realm of social life, calibrate the essential and structural-functional content of a personal’s perception by scientist the world picture as a humanitarian result of human research-cognitive activity – psychological knowledge. Thought activity as an integrator of the conscious and practical serves a synergistic combination of experience and knowledge in a holistic ontological picture of the world, and the categorical order allows reflexively mature thinking and organizes the ideal instrumental support for psychological cognition, primarily synthesizes intellectual constructs into the system of all-encompassing comprehension by the humanitarian researcher the life meaning dimensions of being. Therefore, methodologization in the field of scientific psychology is a synthetic way of carrying out reflective thought activity and at the same time a process-promotion of the researcher’s skillful application of complex set of approaches, paradigms, concepts, models, and most importantly - the means and tools of holistic cognition-construction of processes, phenomena and events of the totally present mental reality. The constitutive characteristic of a personality consciousness and the basic indicator of his meaning-life orientation is the *awareness of life* in the cyclic unity of the constituent, emotional and motivational, cognitive and behavioral components, which defines the peculiarities of the human attitude to the world and presents a peculiar plan-map of his subsequent actions and deeds. The research discloses the essence of professional thinking concept of the subject of psychological activity and methodological organization of cognition as a process of reliable reflection-creation of the scientific research work subject field. From the reflexive standpoints, the genesis of psychological thought on the emergence of a coherent theoretical picture of interdependent lines of self-realization of human is highlighted - the understanding of being and making sense of life in acts of methodologization as a thought activity practice – the effective use of methods, forms, means and tools of complex research of the life meaning sphere of personality. Finally, a structurally and functionally grounded, *authorial categorical matrix of cognition of the named sphere* is proposed, which differentiates and harmonizes the optimal system of taxonomic categories as a means of enabling a holistic theoretical representation of this important layer of ontophenomenal human being and as an effective model for complementary metatheoretical and professional methodological tools, it plays the role of an idealized canonical model in a taxonomically organized network of categorical definitions in the world of science and culture.

Keywords: *person, personality, act, life path, methodology, methodologization, thought activity, meaningfulness of life, personal world, psychological knowledge, self-reflection, consciousness, outlook, significance, sense, meaning, life-meaning sphere of personality, cyclic-deed approach, typological approach, taxonomic category, categorical matrix.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Карпенко З.С.
д. психол. н. проф. Томчук М.І.**

**Надійшла до редакції: 23.12.2019.
Підписана до друку 17.01.2020.**

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. Психологія і суспільство. 2020. №1. С. 5–34. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.005>